

VESTING

TIJDSCHRIFT VAN HET **SIMON STEVIN**
VLAAMS VESTINGBOUWKUNDIG CENTRUM

Verschijnt driemaandelijks

2022/1-2-3

RECAPTURE THE FORTRESS CITIES (RFC)

De rol van fortificatie-erfgoed in de toekomst

**HET FORT VAN LIER
IN AUGUSTUS-OKTOBER 1914**

**Het
FORT DE
LA CHARTREUSE
in Luik**

SIMON STEVIN

WOORD VOORAF

De voorbije jaren is er in het kader van een Europees project samengewerkt rond het thema welke rol het fortificatie-erfgoed kan spelen in de toekomst. In deze bijdrage wil *Wim Debaene*, coördinator RFC Interreg Europe project, landschapsarchitect en stedenbouwkundige, een overzicht geven van enkele projecten, zowel van Vlaamse als van Europese partners.

Het Europese project '**Recapture the Fortress Cities' (RFC)** wil werkwijzen uitwerken voor het duurzaam herstel, het onderhoud en de exploitatie van stedelijke forten en vestingsteden. Het wil dus militair erfgoed inschakelen in de hedendaagse tijd. Hiervoor dient het beleid van lokale en regionale overheden ondersteund te worden, specifiek voor wat betreft forten en vestingsteden.

De cruciale vraag is: 'Hoe kan het fortificatie-erfgoed ingezet worden voor de toekomst?' De uitdagingen waar de verschillende partners voor staan zijn divers. Van kleine lokale acties tot grote regionale initiatieven. Verbindende factoren zijn de thema's die centraal staan in het RFC-project: *Behoud en versterking van militair erfgoed, Recreatie en toerisme, Sociaal gebruik, Groenblauw netwerk en beheer, Stadsontwikkeling, Publieke ruimte, Financiële en economische aspecten, en tenslotte het thema Innovatieve oplossingen.*

Stijn Van den Bulck werd door het werk 'Fort Lier, een voorlopige studie' van Julien Cannaerts, Robert Gils en Bob Schroons in 1990 en door diverse bijdragen in 'Vesting' getriggerd om zich te verdiepen in het fort van Lier. In 2002 promoveerde hij als licentiaat met een eindverhandeling over 'Lier als garnizoensstad' (1830-1914). Hij had hierbij ook oog voor de 'kleine geschiedenis'. Hij zette zijn onderzoek verder met focus op de eerste oorlogsmaanden van 1914. Dit vond onlangs zijn weerslag in het boek 'Oorlog in het land van Pallieter. De militaire strijd in Lier en Koningshooikt in 1914'. Door heel wat archief- en bibliotheekonderzoek (o.a. documenten uit het Moskou-archief) kon hij gaandeweg een vrij goed beeld schetsen van het leven in het fort tijdens die periode en reconstrueren welke gruwel deze soldaten meegemaakt hebben. In zijn bijdrage **Het fort van Lier in augustus-oktober 1914** geeft hij enkele fragmenten uit zijn boek weer, m.b. het leven in het

fort tijdens de Eerste Wereldoorlog en de gevechten. Hij breekt ook een lans voor de revalorisatie van het fort dat een grote vestingbouwkundige en historische waarde heeft.

We eindigen in Luik op de site van het **fort de la Chartreuse**. Hoewel vele gebouwen er intussen verdwenen of vervallen zijn, toont *David Maes* ons dat het zeker de moeite loont zich te verdiepen in dit fort dat deel uitmaakte van de Wellingtonbarrière.

Het fort werd op 1 april 1823 officieel ingehuldigd door koning Willem I maar al heel snel volgde de Belgische Omwenteling en op 6 oktober 1830 lieten de Nederlandse soldaten een intact fort de la Chartreuse achter. Het nieuwe België kon onmogelijk alle vestingen van de Wellingtonbarrière bemannen.

Bovendien was het fort door de nieuwste ontwikkelingen in de vestingbouw snel verouderd en werden er al betonnen Brialmontforten gebouwd. In 1891 werd het fort de la Chartreuse als fort gedeclasseerd. Tijdens beide wereldoorlogen hebben de Duitsers gebruik gemaakt van het fort als kazerne. In 1982 verlieten de laatste militairen la Chartreuse en tot 1987 werden enkele gebouwen gebruikt als schoolgebouw. Momenteel is de toekomst van de vervallen site bijzonder onzeker.

Koen Commers

Een van de meest gekende foto's van de beschieting van het fort van Lier: het vernietigde officiersgebouw. (postkaart, persoonlijke verzameling)

WIM DEBAENE

RECAPTURE THE FORTRESS CITIES (RFC)

DE AFGELOPEN DRIE JAAR IS ER BINNEN HET KADER VAN EEN EUROPEES SAMENWERKINGSPROJECT INTENSIEF SAMENGEWERKT RONDOM HET THEMA HOE FORTIFICATIE-ERFGOED INGEZET CAN WORDEN VOOR DE TOEKOMST. IN DEZE BIJDRAGE EEN OVERZICHT VAN PROJECTEN VAN ZOWEL DE VLAAMSE ALS EEN AANTAL EUROPESE PARTNERS.

LILLO

VirtuaFort

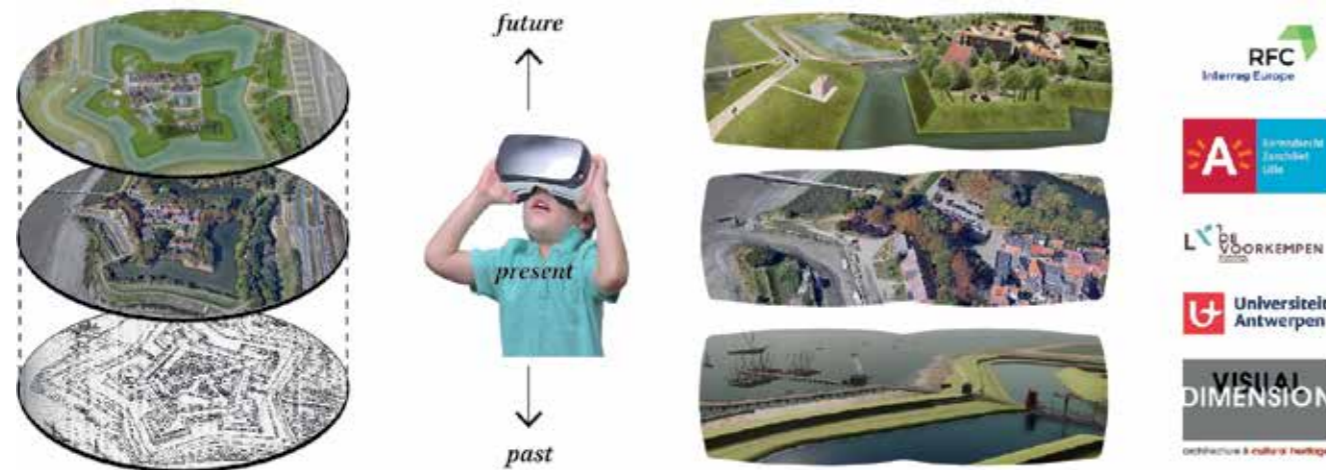
Fort Lillo en de vijf bastions zullen volledig worden herbouwd. Bovendien zal een nieuwe brug de belangrijkste toegang tot het fort - zoals het vroeger was - mogelijk maken. In dit kader wordt momenteel een Virtual Reality project ontwikkeld. 'Virtuafort' brengt verleden - heden - toekomst samen, als nuttig instrument voor een duurzame instandhouding en ontsluiting van forten.

Het fort van Lillo zal worden getransformeerd tot een belangrijke toeristische poort met een volledige restauratie en nieuwe openbare ruimte in combinatie met hogere dijken als bescherming tegen overstromingen. Deze plannen hebben al 10 jaar een moeizaam proces doorlopen omdat enkele functies moeten worden

verplaatst (jachthaven, parkeerplaatsen) die van invloed zijn op het natuurgebied rond het fort.

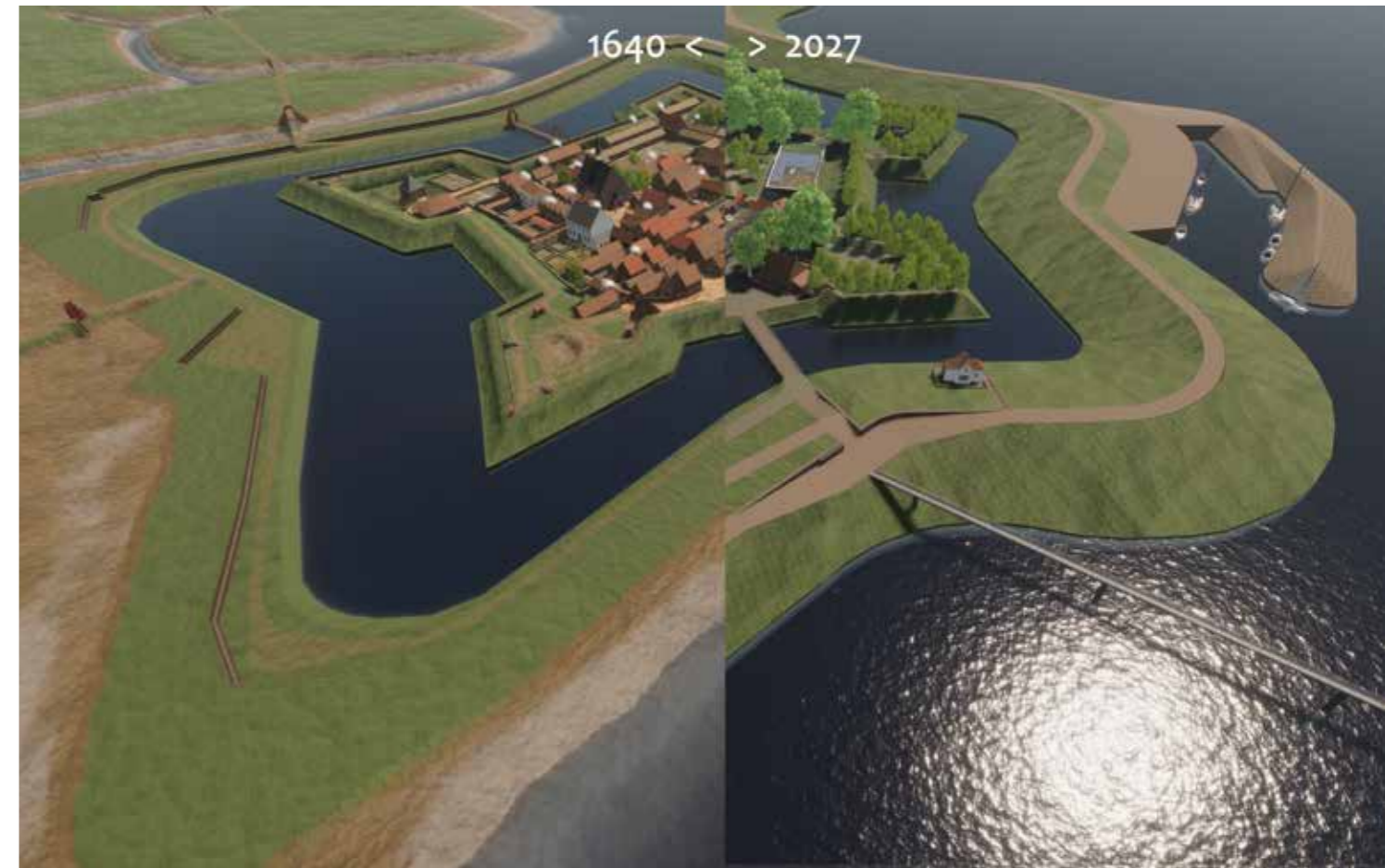
Een digitale applicatie zal de plannen real time virtueel beleefbaar maken zodat beleidsmakers, ontwerpers en bewoners kennis kunnen maken en de kans krijgen om op een interactieve manier mee te denken over de toekomstige inrichting van Lillo. Ook vanuit toeristisch oogpunt zal de applicatie een belangrijke rol spelen om het toenemende aantal bezoekers, dat elk half uur in grote groepen via de Waterbus arriveert, te kunnen ontvangen. De virtuele tool biedt mogelijkheden voor een degelijke ontvangst en zal waarschijnlijk uitgroeien tot een toeristische topbeleving.

Een prototype met Time Machine functies is ontwikkeld en maakt het mogelijk om verschillende doelgroepen een visualisatie te geven van het verleden, heden en toekomst van forten zoals dit getest zal worden in het fort van Lillo.

© Visual Dimension Daniël Pletinckx

© Visual Dimension Daniël Pletinckx

© Visual Dimension Daniël Pletinckx

Voor Lillo uit het verleden zal de situatie rond 1700 virtueel gereconstrueerd worden als een hoogwaardige reconstructie van het fort zelf (inclusief omliggend dorp en landschap), gebaseerd op informatie uit historisch onderzoek onder begeleiding van de Universiteit Antwerpen (PI/supervisor Iason Jongepier en co-supervisor Tim Soens). Deze reconstructie bestaat uit bewoning en bewoners, een aantal specifieke militaire en civiele gebouwen en vooral de vestingwerken. De informatie zal gebaseerd worden op het beschikbare archiefmateriaal (historische kaarten, iconografisch materiaal, kadastrale en fiscale registers, geschreven bronnen, ...) en bestaande literatuur zoals het werk van Han Leune. Het hoofddoel van deze reconstructie is een eerste aanzet te geven voor de situatie van een bepaalde (nog te kiezen) periode in de 17de eeuw, die dan verder kan worden verfijnd op basis van historisch onderzoek. Deze reconstructie zal worden aangevuld met de juiste afmetingen en geo-referenties. Hiervoor zal gebruik worden gemaakt van GIS, aangezien de historische plannen zelf meestal geen geolocatie hebben (verwijzend naar hedendaagse coördinaten). Door middel van de techniek van ruimtelijke correlatie zullen de historische kaarten worden omgezet in vectorkaarten, en verbonden met gegevens over civiele en militaire bezetting, bewoners, activiteiten. Op die manier wordt deze reconstructie een virtuele wereld met vegetatie, omgevingsgeluid, dag-nachtcyclus en weersysteem die kan worden ervaren.

Voor de huidige situatie in Lillo worden een aantal panoramische foto's (360° beelden 8k, inclusief opgenomen geluid ter plaatse) genomen op geselecteerde locaties die afhankelijk zijn van de zones die specifiek gevisualiseerd worden in het verleden, het heden en de toekomst. De panoramische foto's worden gemeten met GPS en worden in het systeem gebracht met exacte locatie en oriëntatie met maximale aansluiting op de andere tijdsfasen (geschiedenis-toekomst). Een andere mogelijkheid is 360-graden video.

Voor de toekomst van Lillo worden de meest recente plannen in 3D geïmporteerd en omgezet in een beleefbare 3D virtuele wereld, inclusief vegetatie, omgevingsgeluid, dag-nachtcyclus en weersysteem. Deze virtuele wereld is correct gedimensioneerd en georefereneerd.

De kern van deze Time Machine ervaring is dat deze drie fasen naadloos in elkaar over kunnen gaan, zodat mensen het verleden, het heden en de toekomst direct met elkaar kunnen vergelijken. Dit is nuttig omdat bijvoorbeeld in de planfase structuren uit het verleden kunnen worden gereconstrueerd of ernaar kan worden verwezen, zodat de historische situatie kan overvloeien in de geplande situatie. Dit is mogelijk door de uitgebreide georeferentie van elk van de fasen.

LIER

Masterplan

In het fort van Lier zal een masterplan het belangrijkste RFC resultaat zijn, met als doel een toegankelijk fort te hebben dat burgers uitnodigt om het unieke erfgoed en de geweldige natuur te ervaren. Het fortweekend in 2021 toonde grote belangstelling met meer dan 1.000 bezoekers - waar mensen hun ideeën konden delen en 'het fort konden dromen'.

© Vildaphoto, Fort Lier

Ten zuidoosten van het centrum van Lier ligt namelijk een verborgen parel. Een in oorsprong 19de -eeuws bakstenen fort met betonnen versterkingen en hoge wallen. Door de grote financiële kosten is het fort slecht onderhouden, moeilijk zichtbaar en slechts deels toegankelijk.

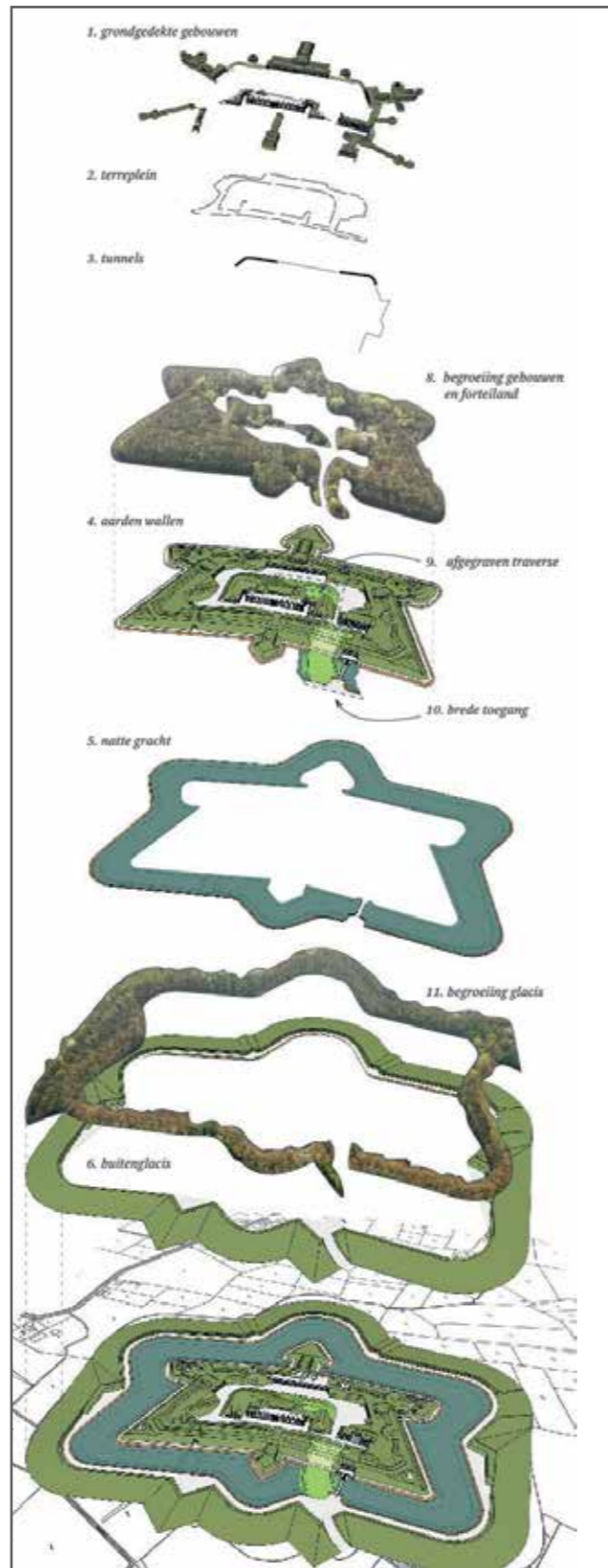
De stad Lier is eigenaar van dit mysterieuze fort dat ongekend en onbemind is bij het grote publiek. Nochtans zijn er niet veel forten zo dicht bij een bruisend stadscentrum gelegen; deze situatie is uniek en schept enorm veel mogelijkheden. Het Vlaams Agentschap Onroerend Erfgoed geeft aan dat een bescherming van fort Lier mogelijk is maar afhankelijk van een visie over de toekomst van het fort. Het RFC-project speelt hierop in en streeft naar een gedragen masterplan en toekomstbeeld met gerichte acties. Om dit doel te bereiken is voldoende betrokkenheid van de Lierenaars, fortgebruikers, omwonenden en experts van vitaal belang om alle mogelijkheden in het fort optimaal te bekijken. Tijdens de organisatie van een open fortenweekend in 2021 en een zomer van het fort in 2022 wordt gezamenlijk gezocht naar toekomstdromen. Het geeft tevens de mogelijkheid om het fort tijdelijk te ontsluiten voor de Lierenaars en fortliefhebbers. Want de toegang tot het fort beperkt zich momenteel enkel tot de verenigingen die het fort gebruiken.

Het ontwikkelen van een langetermijnvisie voor fort Lier dringt zich op. Er werd een stuurgroep samengesteld die het RFC-project opvolgt. De groep bestaat uit vertegenwoordigers van de stedelijke diensten en de projectcoördinator van Regionaal Landschap Rivierenland, De stuurgroep wordt ondersteund door vier werkgroepen

(masterplan, evenementen, communicatie en participatie) met elk hun eigen doelstelling. De trekker van elke werkgroep is vertegenwoordigd in de stuurgroep. Aanvullend worden de nodige experts in het project betrokken.

Het resultaat is een masterplan dat de stad Lier kan helpen in de omgang met het fort in de komende jaren.

MECHELEN

Voor Mechelen is als RFC-impuls een begeleide fietsroute ontwikkeld om de voormalige vestingwal aantrekkelijker en toegankelijker te maken. Tegenwoordig is het een zeer drukke weg voor voertuigen - een van de hoogtepunten van de fietstocht is de bekende Brusselse Poort - midden op een druk kruispunt - als enig overblijfsel van de vroegere 12 barbacannes (dubbele poorten).

Visit Mechelen

Mechelen is op alle vlak een stad in volle groei, zo noteerde men precorona een zeer sterke groei in het aantal (internationale) overnachtingen, en herstelt toerisme sneller dan verwacht. Visit Mechelen schreef naar aanleiding van deze groei en de bewustwording van negatieve gevolgen van overtoerisme, een gedragen strategie met krachtige doelstellingen om kwalitatief en positief verder te groeien: transformatie naar een florerende bestemming.

De heraanleg van de Mechelse Vesten biedt een toeristisch unicum voor de stad: de brede autocorridor zal verdwijnen, van waaruit nieuwe kansen ontstaan voor bezoekers. Zowel op en rond de vesten, als via de vernieuwde doorgang naar het blauwgroene gebied rondom de stad.

De omgeving van Mechelen werd recent verder ontsloten, samen met bewoners, met thematische wandel- en fietsroutes. De positieve resultaten van deze nieuwe ontwikkelingen bevestigen de meerwaarde voor bezoekers. De vesten zelf bieden schatten van (verborgen) historische en unieke verhalen, die kunnen worden ontsloten.

Om de toeristische kansen in dit stadium tastbaar te maken, werd in samenwerking met Mechelen Binnenstebuiten en de Mechelse Stadsgidsen een fietsroute ontwikkeld: Fietsen langs de Vesten. Dit product, ontwikkeld rond de strategische toeristische verhaallijnen, is een hefboom om interne en externe stakeholders en

Brusselse Poort © Wilfried Montald, <https://www.artstation.com/wmontald>

Brusselpoort, zicht vanaf de Brusselpoortstraat
© Wilfried Montald, <https://www.artstation.com/wmontald>

Brusselpoort, © Wilfried Montald

bezoekers te overtuigen van het toekomstig toeristisch potentieel van de vesten zelf. Ondertussen zijn alle twaalf (!) poorten in 3D gezet door een bevlogen bewoner: we bekijken hoe we die digitale content kunnen ontsluiten in een nieuw toeristisch product.

Tot slot: de initiatieven en resultaten die we vanuit het RFC-project hebben gestart en blijven oogsten, dragen mee bij aan de transformatie ontwikkelingsdoelstellingen van Visit Mechelen.

DENDERMONDE

In Dendermonde, gebrandschat tijdens de Eerste Wereldoorlog, zijn twee poorten, delen van waterstructuren, de bomvrije kazerne, het arsenaal, een bastion en tal van andere vestingrelicten nog steeds zichtbaar. Een van de belangrijkste RFC-resultaten is de inspirerende ontmoeting met de culturele 'Festung Mark' in Magdeburg, Duitsland. Als nuttige good practice voor de vernieuwing van de Bomvrije Kazerne in Dendermonde – o.a. huis van het Ros Beiaard, hét folkloristische symbool van de stad. De RFC-ontmoetingen boden inspiratie aan het lokaal bestuur. Er werd o.a. een 21km lange fietsroute in en rond de vestingstad uitgewerkt.

Dendermonde was sinds de middeleeuwen een strategisch belangrijk punt door de brug over de Schelde, de laatste vaste oeververbinding voor de monding van de rivier in de Noordzee. Dendermonde werd dan ook al in de middeleeuwen een versterkte stad en in de vroegmoderne tijd een gebastioneerde vestingstad. Deze vesting werd geslecht op het einde van de 18de eeuw maar vanaf 1822 werd de stad opnieuw versterkt als onderdeel van de Wellingtonbarrière. De laatste grote militaire infrastructuur dateren uit de 19de eeuw, waarvan vele resten nu nog in meer of mindere mate zichtbaar zijn. Het stadsbestuur heeft naar aanleiding van de deze 200ste verjaardag het project "Dendermonde op zijn Vest" gelanceerd. In de Lakenhalle ontdek je het ontstaan van de stad aan de monding van de Dender, waarom deze in de loop der eeuwen versterkt werd met een gebastioneerde vesting en uiteraard de bouw van de Wellingtonvesting. De verwoesting van de martelaarstad Dendermonde in 1914 en de teloorgang van de vesting sluiten de expo af. Daarnaast is er een gezinsvriendelijke wandelroute door de vestinggordel ontwikkeld. Dendermondenaar Dominique Van Malder vertelt in 13 luister-verhalen een boeiend stuk geschiedenis met in de hoofdrol de versterkte vesting van de stad.

Masterplan Vestinggordel Dendermonde

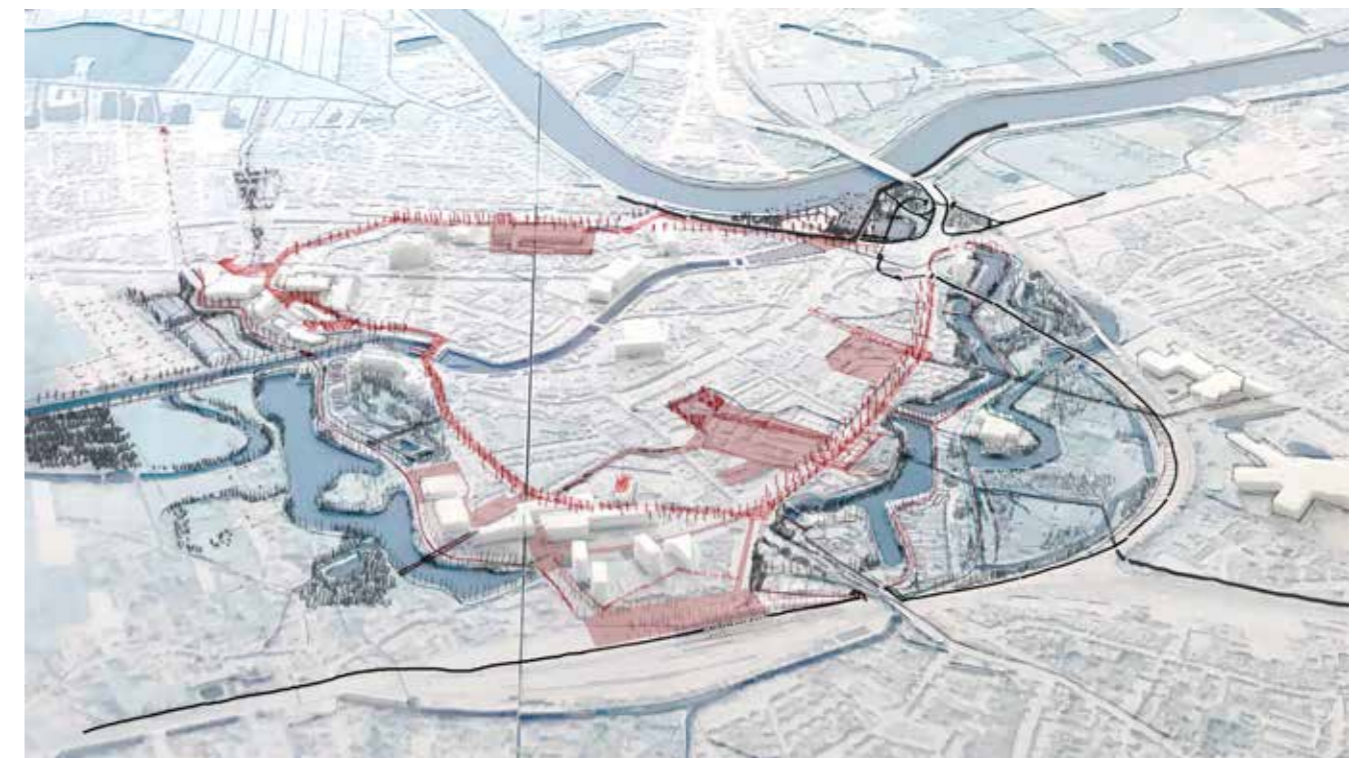
Maar al deze verschillende vestingrelicten missen samenhang. De vestingen worden niet als geheel gepercipieerd door de eigen burgers én bezoekers van de stad.

Het lokaal bestuur heeft de ambitie om door de opmaak van een masterplan - in participatie met beoogde actoren – te komen tot een samenhangende geïntegreerde ruimtelijke inrichtingsvisie. Hierbij zal een afweging gebeuren van diverse sectorale plannen en visies, maatschappelijke noden en wensen. Voor acht specifiek gekozen 'aanvalszones' zal de visie meer concreet uitgewerkt worden. Bij de opmaak van het masterplan zal men ook oog hebben voor de beheeraspecten van de vestinggordel. Het lokaal bestuur besteedt hieraan jaarlijks reeds aanzienlijke middelen en wenst deze beheerkost onder controle te houden. Er moet een multidisciplinaire langetermijnvisie worden uitgewerkt, maar anderzijds moeten op korte termijn ook een aantal 'mijlpalen'/acties vastgelegd worden, die perspectief kunnen bieden voor het komende decennium. Een belangrijke horizon hierbij is 2030, de 200ste verjaardag van de voltooiing van de Wellingtonbarrière in Dendermonde.

Middels een zogenaamde procedure 'Open Oproep', werd recent een ontwerpteam aangesteld voor de opmaak van het masterplan, nl. 'Tijdelijke Vereniging Studio Paula Viganò - CLUSTER landschap en stedenbouw'. De 'Open Oproep' is één van de instrumenten die de Vlaams

Bouwmeester aanbiedt bij het zoeken naar architecturale en stedenbouwkundige kwaliteit voor projecten van de overheden. Naast een voorbeeldige opdrachtgever is immers de juiste keuze van een ontwerpteam voor elk project van doorslaggevend belang.

© Cluster Viganò

© Cluster Viganò

MAGDEBURG

Behoud door ontwikkeling staat centraal in dit Europees samenwerkingsproject. De RFC-partnerstad Maagdenburg is een voorbeeld waarbij het initiatief niet van een publieke partij is gekomen. Het project wordt volledig gedragen door deze initiatiefnemers. Deze aanpak biedt ruimte voor zowel de ontwikkeling van ondernemerschap als de herbestemming van de erfgoedgebouwen.

Kulturfort Maagdenburg

De Markburcht is een van de laatste getuigen van wat eens de grootste Pruisische vesting in Maagdenburg was. Waar in de 19de eeuw nog soldaten thuis waren, is sinds eind 2001 kunst & cultuur in haar volle breedte binnengetrokken.

Het project Kulturfort Maagdenburg draagt bij tot de revitalisering van de stad Maagdenburg als cultuur- en universiteitsstad, als reactie op de alarmerende emigratie van jonge mensen. Het project ondersteunt de identificatie van de bevolking van Maagdenburg met haar (vesting)geschiedenis. De Exploitiemaatschappij Festung Mark zorgt met behoud van deze doelstellingen voor de economische en autonome levensvatbaarheid. Het beschermde vestingerfgoed blijft zo behouden. Het gebruiksconcept houdt in:

1. Diverse culturele activiteiten (concerten, theater, film, kunsttentoonstellingen, lezingen, studentenfeesten);
2. Gastronomiebedrijf (aanvulling van het cultuurbedrijf, gastronomische ondersteuning van banketten en andere evenementen);
3. Banketbedrijf voor evenementen; ook beurzen, markten en feesten op de binnenplaats;
4. Aanbod en bemiddeling van diensten (binnenhuisinrichting, evenementenconcepten).

Festung Mark - © Michael Hünerbein

Mark - © Michael Hünerbein

In 2007 heeft de exploitatiemaatschappij "Festung Mark" Ltd. het beheer van het gebouw overgenomen. Het doel van de stichting is de bevordering van kunst en cultuur in de Festung Mark en de instandhouding van het monument als forum van het culturele en academische leven in Maagdenburg.

Het project is een goed voorbeeld van burgerbetrokkenheid. Door het studenteninitiatief op te zetten en vervolgens verschillende actoren uit het culturele en academische veld vakkundig in een netwerk samen te brengen, kon een breed publiek voor het project worden gewonnen. De wisselwerking tussen de instandhouding van het monument en het culturele gebruik versterkt de publieke perceptie van dit culturele erfgoed en vult het culturele aanbod in de stad aan. Dit kon alleen slagen met de steun van overheidssubsidies. Doordat de exploitatiemaatschappij vanaf nu het onderhoud verzorgt, wordt de stad ontlast van deze kosten.

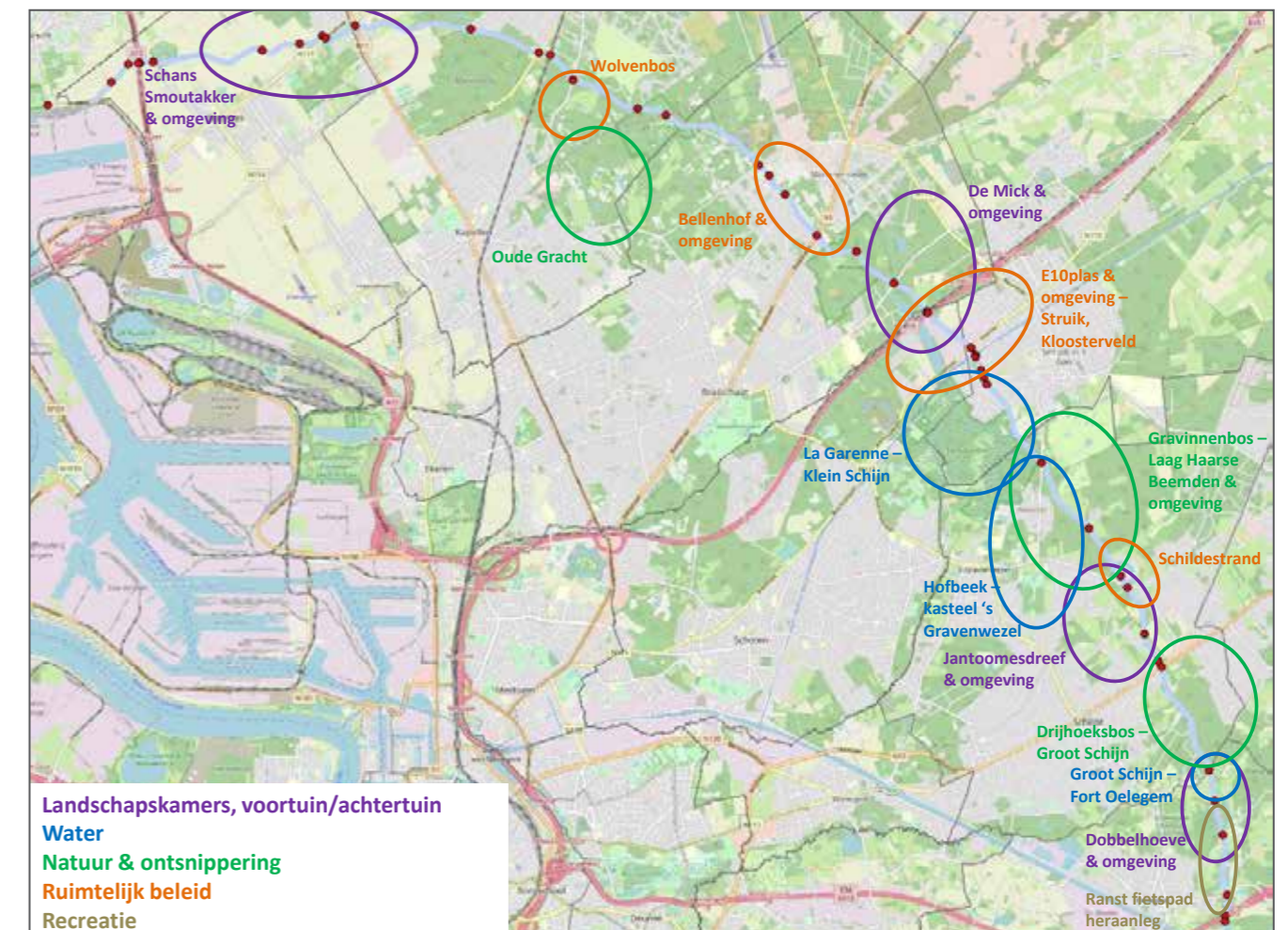

ANTITANKGRACHT

Projectplan (2021)

Dit project moet de hefboom vormen naar een geïntegreerde interbestuurlijke gebiedscoalitie met als doel de Antitankgracht en haar omgeving als blauwgroen netwerk te versterken tot een veerkrachtig ruimtelijk systeem in de Voorkempen. De inzet van tools en methodieken (leidraad en voorbeeldaanpak) zijn de motor voor een toekomst- en actiegerichte samenwerking. Samen met de partners wordt, aan de hand van een partnerplatform en bijhorende organisatiestructuur, gebouwd aan een gebiedsgerichte visie. Deze wordt opgesteld om draagvlak te creëren tussen de verschillende partners, om de neuzen in dezelfde richting te krijgen. De visie wordt vertaald naar een actiegericht uitvoeringsprogramma (actieplan) met realisaties op terrein. Alle partners werken samen aan een robuuste

© We have heart

© Peter Quirijnen

beleefbare natuur- en landschapsverbinding in de Voorkempen.

Door met dit traject aan de slag te gaan, wordt aan een toekomstige interbestuurlijke samenwerking gewerkt, waarbij zowel regionaal als Vlaams de poort naar een verdere samenwerking rond de Antitankgracht opengezet wordt.

HERENTALS

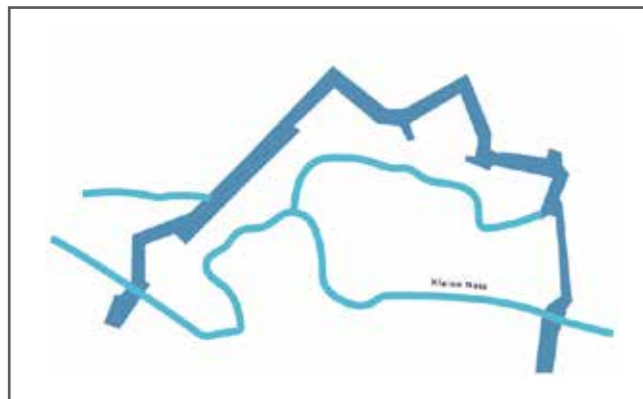
De stadsvesten in Herentals - de historische hoofdstad van de Kempen met in de middeleeuwen negen bastions - zijn momenteel gefragmenteerd en op de twee poorten en enkele vestrestanten na onherkenbaar als geheel. Het soms vergeten militaire erfgoed kan zorgen voor meer groene (recreatieve) ruimte in de stad en tegelijk ingezet worden als regenwaterbuffer door het terug openmaken van gedempte grachten.

Kroonwerk Herentals

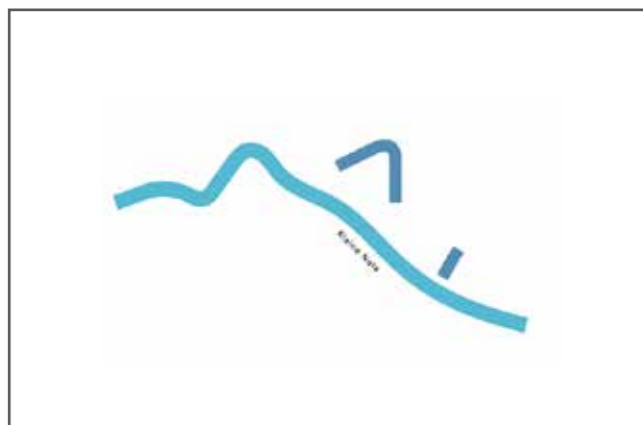
Een belangrijk RFC-resultaat is de Blue Deal-financiering van het project 'Kroonwerk' met kasteeldomein Le Paige als RFC-projecttrekker, waar historische waterstructuren de stadsomwalling weer zullen verbinden.

Herentals en zijn stadsvesten hebben een rijke geschiedenis. Het stadsbestuur streeft naar een klimaatbestendige, hedendaagse en innovatieve herbestemming van de omwalling. Bij de start van het RFC-project heeft Universiteit Antwerpen bijkomend onderzoek verricht naar de historiek en de profielen van de vesten. In een hydrologische studie via Blue Deal-subsidies is onderzocht hoe we terug water kunnen brengen in het noordelijke kroonwerk.

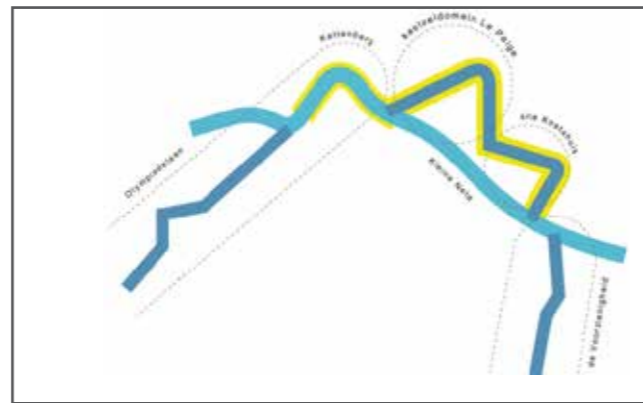
De vroegere vestenstructuur naderbij bekeken, leert ons dat de stad was omgeven door water als een aaneengesloten watersysteem. Opvallend is ook de Kleine Nete die meanderde door de stad en zorgde voor de waterbevoorrading.

Vroegere vestenstructuur van de 2de Herentalse omwalling

Huidige waterhuishouding

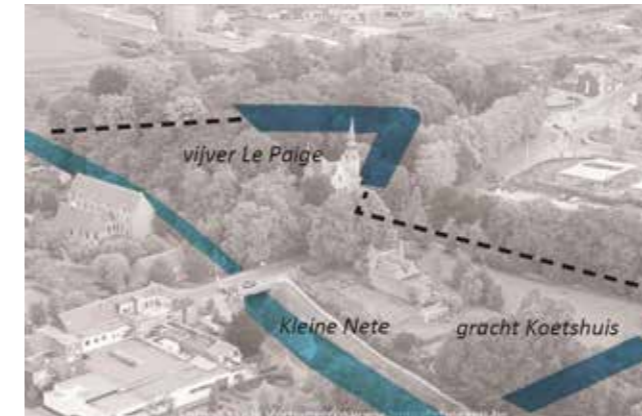
Toekomstige wateropgaven en 'natte natuur' ter plaatse van het 'Kroonwerk'

Het was vaak een hele opgave om de vesten te onderhouden. Regelmatig moesten de grachten worden uitgegraven en uitgediept, en lissen, houtgewas en riet worden geruimd. De vesten slibden vaak dicht en op hoger gelegen grond in het zuiden moesten grachten zelfs volledig uitgediept worden. Ook werden er op sommige plaatsen stuwmuuren en zogenaamde beren geplaatst om het water op hogere gronden vast te houden (bron: Hist. jaarboek Herentals XIV, 2004 – Herenthaldum).

Het is de ambitie van de stad om de vroegere stadsomwalling opnieuw een plaats te geven in het stedelijk weefsel. Binnen het RFC-project is een Vestentoets opgemaakt met spelregels en krijtlijnen voor private projecten in de zone van de stadsvesten. Een ontwerpteam werkt ook in opdracht van het

stadsbestuur aan een integrale toekomstvisie voor de hele vestenstructuur, zodat deze meer beleefbaar en zichtbaar wordt. Een belangrijk uitdaging daarbij is de verdere uitwerking en detaillering van het noordelijk deel van de vroegere omwalling als Vestenpark

Ten gevolge van de vestingbouw en afbakening van de stad is de Kleine Nete meer naar het noorden opgeschoven. Van het historische gesloten watersysteem is geen sprake meer, wat overblijft is een gekanaliseerde en toegeknepen Kleine Nete met fragmenten zoals de vijver in kasteeldomein Le Paige en de grachtenstructuur langs het Koetshuis.

Deze situatie maakt dat het water van de Kleine Nete versneld wordt afgevoerd. Er is geen connectie meer tussen de Kleine Nete, de vijver en de grachten. Kasteeldomein Le Paige, startpunt voor het hele RFC-project, zal de vijver als vroegere gracht van de stadsomwalling opnieuw in verbinding brengen met de Kleine Nete.

Het strategisch project van de Kleine Nete staat in het teken van een duurzame vallei die mee een antwoord biedt op de waterproblematiek en bijdraagt aan natuurontwikkeling. Ter hoogte van het historisch centrum van Herentals zorgen de Kleine Nete en het Vestenpark zo voor een uitzonderlijke combinatie van water, recreatie, natuur, erfgoed, landschap, wonen en bedrijvigheid.

Toekomstbeeld Le Paige

OUDENAARDE

Oudenaarde ontwikkelde zich vanaf de middeleeuwen tot een vesting die strategisch gelegen was aan de Schelde. Als onderdeel van de Wellingtonbarrière kreeg de stad vanaf 1821 nieuwe vestingwerken. De Wellingtonbarrière is een drievoudige verdedigingslinie van vestingen die na de val van Napoleon onder impuls van de Hertog van Wellington tussen 1815 en 1830 gebouwd werd in het zuiden van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (meestal België) als versterking tegen Frankrijk.

Kezelfort

Het Kezelfort is een 9 hectare groot fort van de vesting Oudenaarde, gebouwd tussen 1822-1824 als onderdeel van de Wellingtonbarrière. Het is het enige fort in de geschiedenis van Vlaanderen dat met een tegenmijnstelsel werd uitgerust. Tot op vandaag zijn alleen de droge gracht, een ondergrondse gang onder de droge gracht, een deel van de contre escarpmuur en het mijngangenstelsel bewaard gebleven.

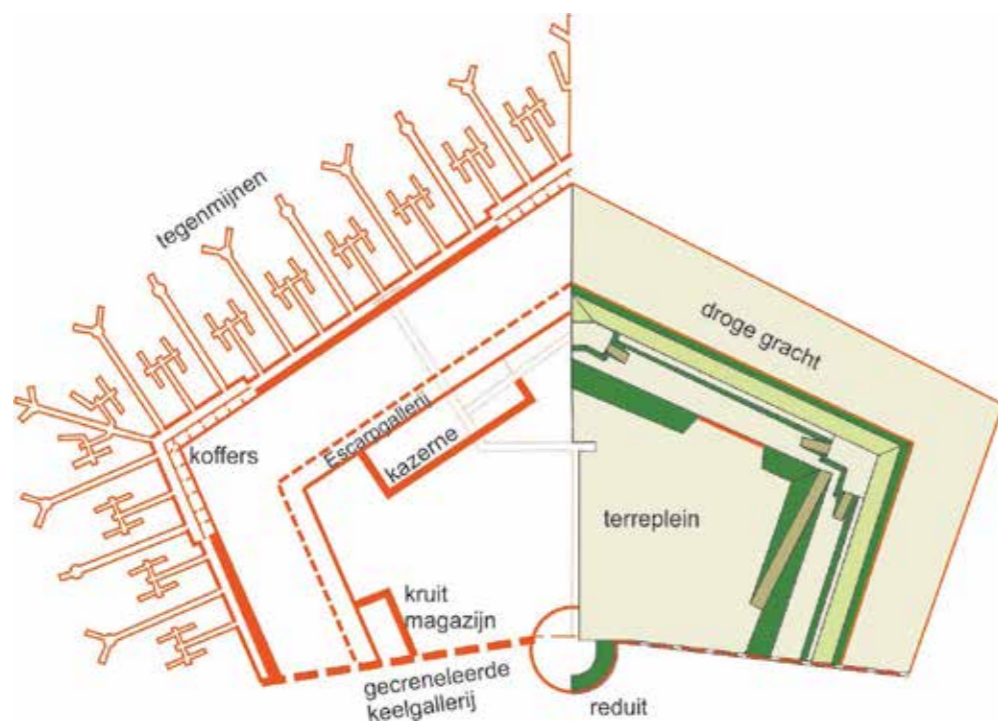

Belvédère

Rond het midden van de 19de eeuw had de Wellingtonbarrière afgedaan, en daarmee ook de vesting Oudenaarde. Het Kezelfort, dat nooit in gebruik geweest is, werd in 1853 verkocht, de gebouwen geslecht en de gronden van de hand gedaan. Een familie kocht het domein, een boomgaard en uitkijktoren werd op de voormalige fortgronden gebouwd. Intussen is het fort tevens een broedplaats voor vleermuizen.

Het Kezelfort, dat niet zichtbaar is vanop de openbare weg, is omwille van zijn slechte staat maar zeer beperkt open voor het publiek. De stad Oudenaarde wil het fort op lange termijn laten restaureren. In samenwerking met de eigenaar, Vlaamse instellingen en Europese netwerken zoals Icofort Europa en EFFORTS, wil de stad het fort op termijn ook natuur-educatief-toeristisch toegankelijk maken.

Grondplan

FORTENGORDELS

Sinds twee jaar wordt er (op)nieuw leven geblazen in het strategisch project Fortengordels. Nu niet langer met het Antwerpse provinciebestuur als trekker, maar een conglomeraat zelf heeft zich verenigd op initiatief van EFFORTS Europe, Simon Stevin VVC, BLWRK (Fort 5) en Zuidrand. Ze zetten zich in om een bestuurlijke en levensvatbare samenwerking tussen de fortengordels-stakeholders tot stand te doen komen. Tientallen privé-eigenaars, beheerders, gemeentebesturen, verenigingen en vrijwilligers zijn immers dagelijks betrokken bij de ontsluiting, het beheer of de instandhouding van militair erfgoed; gaande van de kleinste bunkers, over landschappelijke relictten als monumentale bakstenen of betonnen forten. Als platform hiervoor wordt de website Fortengordels.be ingezet. Deze site bewees zichzelf al in het verleden, niet enkel als een essentieel communicatiemiddel voor het grote publiek, ze bevat ook een schat aan goede toegankelijke informatie.

Door RFC als *good practice* van samenwerking tussen stakeholders in Europa onderzocht, is er een Europese *Peer Review* in november 2021 georganiseerd. Hieruit bleek dat deze supra-lokale samenwerking uniek is in Europa, een goed voorbeeld voor betere 'governance' tussen overheden en stakeholders.

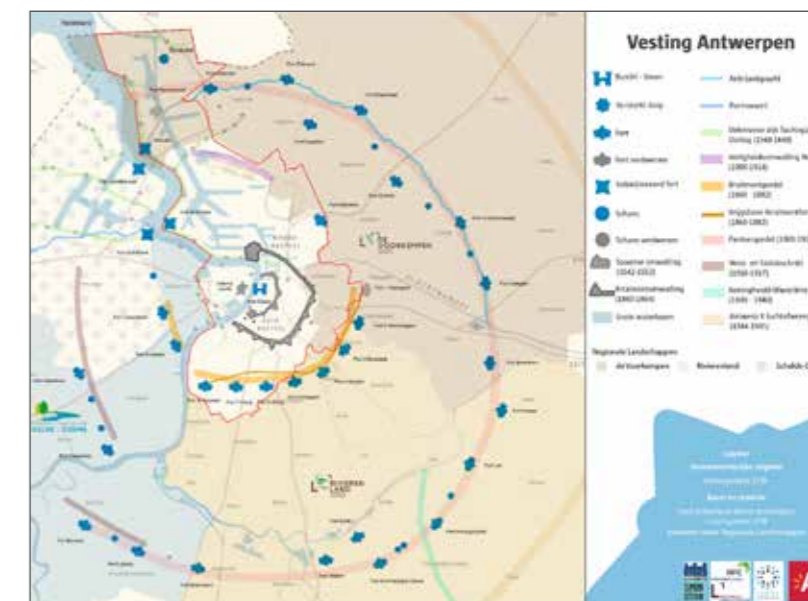
De drie pijlers voor ontwikkeling:

Forten als recreatief oord: uitstap of fietstocht, individuele of groepsactiviteiten en verblijfstoerisme Antwerpen.

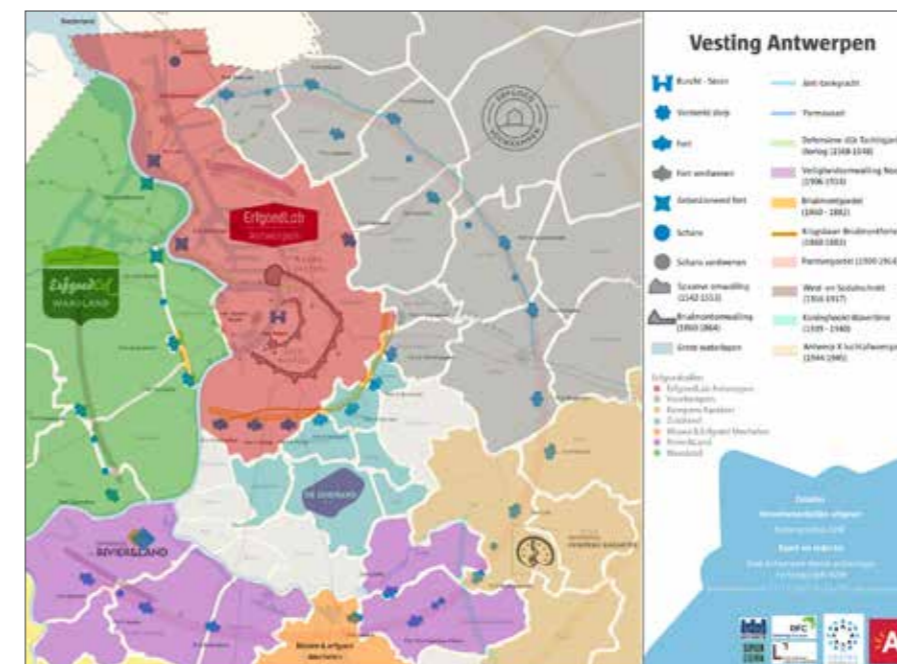
Forten als collectief geheugen: erfgoed cultuur en toerisme verbinden, ruimte voor ondernemers, van co-working tot horeca...

Fortengordels als event: 29 locaties / 16.000 deelnemers (laatste editie 2018)

Fortengordels wil verder de ambitie ondersteunen om op termijn het grootste militaire erfgoed geheel van België, 'de groene oases in het grootstedelijk gebied Antwerpen', duurzaam verder te gaan ontwikkelen. Dit wordt met EFFORTS en met Vlaamse partners zoals Herita e.a., en het War Heritage Institute opgepakt.

Fortengordels kaart Regionale Landschappen

Fortengordels kaart erfgoedcellen

ZOUTLEEUW

Vestingstad

De stad Zoutleeuw was, zeker in de periode midden 17de eeuw - begin 18de eeuw, een strategisch belangrijke voorpost aan de oostgrens van Brabant en dus ook van de toenmalige Spaanse Nederlanden. De stad grensde aan het prinsbisdom Luik, dat in die periode zijn neutraliteit op gaf en de kant koos van de Franse koning Lodewijk XIV. Een extra versterking aan de grens was dus aan de orde. De 14de-eeuwse stadsomwallingen en -muren van Zoutleeuw werden vanaf 1642 versterkt met een gebastioneerd systeem en vanaf 1670 uitgebreid met een Spaanse citadel. In het midden van de 18de eeuw was de citadel al uit gebruik en in verval. Vanaf 1784 begon stilaan de ontmanteling van de vestingwerken en de citadel. De stad is sindsdien eigenlijk nauwelijks gegroeid, waardoor grote delen van de voormalige vestingen en citadel vandaag nog steeds onbebouwd zijn. De 'Spaanse citadel' is sinds 1987 beschermd als stadsgezicht en sinds 2016 beschermd als archeologische site.

Sinds 2020 bestaat er een samenwerkingsovereenkomst tussen de stad Zoutleeuw, het Regionaal Landschap en de Intergemeentelijke Onroerendergoeddienst (IOED) Zuid-Hageland. In die samenwerking ambiëren de partners om meer in te zetten op erfgoed en (erfgoed)toerisme. Zo wordt het hele vestingverleden binnen de ruimere omgeving onder de aandacht gebracht. Er wordt ingezet op kennisopbouw en ontsluiting naar een breed publiek,

Vestenwandeling Zoutleeuw, exclusief gegidst door de IOED-archeologe en een re-enactor. Hier bij het 'Heksenkot' (een toren van de 14de-eeuwse omwalling, in de 17de eeuw verlaagd tot kruittoren, in de 19de eeuw verbouwd tot 'folly'). (foto: D. Imbrechts)

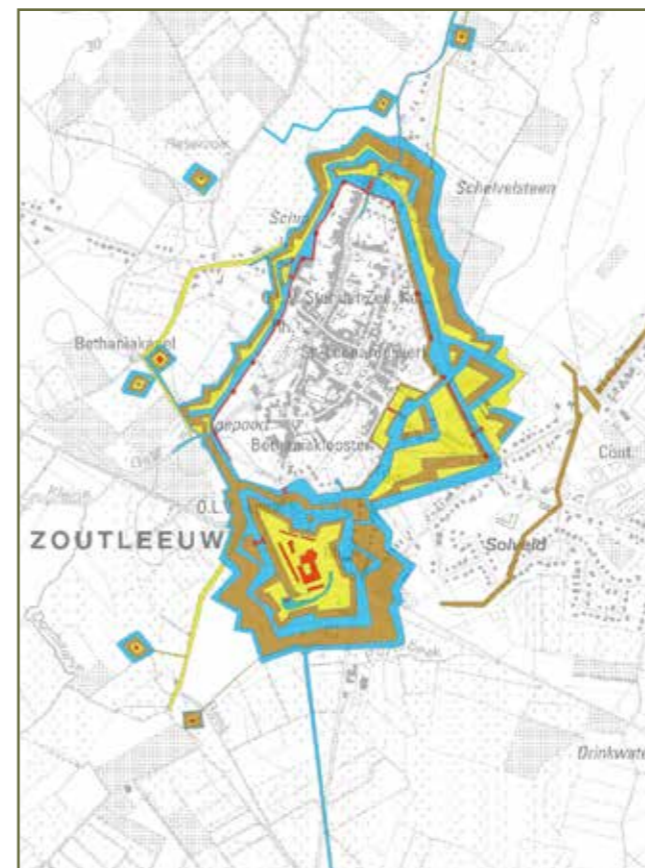
Gegidste vestenwandeling: demoschot met 18de-eeuws musket door re-enactor, garnizoenssoldaat in Zoutleeuw anno 1700 (regiment Spinola). (foto: D. Imbrechts)

onder meer via een audiowandeling op terrein waarbij de bezoeker via een app op de smartphone meer te weten komt over het ontstaan, de groei en het vestingverleden van de stad Zoutleeuw. De recente lezingenreeks 'Verleden Belevén', over Zoutleeuw en omgeving in de Nieuwe Tijd, lokte driemaal een geïnteresseerd publiek van telkens 80 à 100 personen. Als kers op de taart werd dit publiek beloofd met een exclusieve vestenwandeling, gegidst door de IOED-archeologe en een re-enactor, gekleed als garnizoenssoldaat anno 1700.

De stad Zoutleeuw wil graag interdisciplinair werken en de ontwikkeling van het vestingerfgoed aanpakken vanuit de noden van de stad en de regio. Dit doen ze door met verschillende partners te kijken naar het verleden om hedendaagse problemen zoals wateroverlast en droogte aan te pakken.

Ook wil de stad ten volle werken met Vlaamse en Europese best practices (via EFFORTS). Ze kijken daarvoor met veel interesse uit naar een toekomstige samenwerking tussen Vlaamse vestingsteden.

De stad heeft in samenwerking met de IOED en Regionaal Landschap Zuid-Hageland het doel om verdere kennis op te bouwen en inwoners, streekactoren en overheidsinstellingen warm te maken om Zoutleeuw duurzaam te ontwikkelen. Momenteel zijn er concrete projecten in voorbereiding waarbij ze belangrijke vestingrestanten willen opwaarderen en voorzien van een passende publieke functie. Projecten zoals de restauratie en herbestemming van het 'Heksenkot' (een voormalige kruittoren), de reconstructie van een ravelijn en de opwaardering en ontsluiting van de citadelsite. Projecten die ervoor moeten zorgen dat het vestingverleden van Zoutleeuw weer afleesbaar wordt in het landschap, voor zowel expert als leek.

Reconstructie 3de omwalling (Kaart door Triharch – AnteaGroup, uit: Archeologische evaluatie en waardering van de Spaanse citadel te Zoutleeuw, 2013, een studie in opdracht van Agentschap Onroerend Erfgoed).

VERLEDEN BELEVÉN
LEZINGENREEKS - Zoutleeuw en omstreken tijdens de "Nieuwe Tijd" (16e-18e eeuw) IOED

"De 16e-eeuwse cartograaf Jacob van Deventer, een man met een plan"
Dinsdag 19 april 2022 – 20.00 u
GC De Passant Zoutleeuw
Lezing door prof. dr. Bram Vranckx (Universiteit van Leuven) en IOED-archeologe Marijke Vroeters

"Zoutleeuw in de 17^e eeuw: citadel, bastions en courtines"
Donderdag 5 mei 2022 – 20.00 u
GC De Passant Zoutleeuw
Lezing door prof. dr. Piet Lombaerde

"Franciscus Ouwerck en het 17^e-eeuwse oorlogspleid in onze grensstreek"
Dinsdag 31 mei 2022 – 20.00 u
GC De Passant Zoutleeuw
Lezing door historicus Willem Dierckx

Info: www.ioedzuidhageland.be
inschrijven: info@ioedzuidhageland.be

Affiche lezingen Zoutleeuw

Vestenwandeling Zoutleeuw

Zin in een archeologische wandeling?

Doorheen de stad, de natuur errond en langs de Kleine Gete?

Dat kan, met de izi.TRAVELapp op je eigen smartphone.

Start: Zoutleeuw, Grote Markt 5km – ca. 2u

Info en brochure: zoutleeuw.be/de-vestengordel

Met de steun van: Vlaanderen Agentschap Onroerend Erfgoed

Affiche vestenwandeling

Voor de regio Gúdar Javalambre springt de kwaliteit van de hemel voor de beoefening van de astronomie eruit; dit is in verschillende wetenschappelijke studies aangetoond. Daarom is in dit gebied het Astrofysisch Observatorium Javalambre gebouwd. Ook zijn er in de regio verschillende bedrijven gespecialiseerd in astrotoerisme, ruimschoots uitgerust om toeristen te bedienen die de ervaring zoeken om de kosmos opnieuw te ontdekken. Van deze ervaring kan het hele jaar door worden genoten. Door het sterrenkijken en het kastelenbezoek te combineren is er een succesvol festival ontwikkeld. Dit festival is gelanceerd om het seizoensgebonden karakter van het toerisme in de gemeenten van de regio te doorbreken door deze activiteit buiten de hoogseizoenen te plannen. In de regio Gúdar Javalambre beginnen de laagseizoenen met de sluiting van de skigebieden van Javalambre en Valdelinares tot augustus (met uitzondering van Pasen en andere feestdagen) en vanaf het begin van het schooljaar tot de opening van de skigebieden. Het doel is dat de deelnemers gebruik maken van de toeristische diensten van de gemeente zodat ze blijven slapen in de toeristische accommodatie en blijven eten in de restaurants van de stad of de rest van de regio. Dit doel is bereikt aangezien alle geplande dagen het maximum aantal deelnemers halen en de hotelondernemingen hun omzet zien stijgen tijdens het festival.

De activiteiten bestaan uit een geleid bezoek overdag aan de kastelen door gespecialiseerde gidsen, gratis eten in de restaurants van de gemeenten waar de dag is gepland, in de namiddag een activiteit "geïnterpreteerde zonsondergang" en later sterrenkijken met deskundige Starlight-gidsen.

ARAGON

Kastelen en sterren festival

De streek Gúdar Javalambre in Teruel staat bekend om zijn indrukwekkende verzameling kastelen en burchten en om zijn lichtvervuilingsvrije hemel die het mogelijk maakt sterren te kijken zoals op weinig andere plaatsen ter wereld. Het gebied bezit het Starlight-certificaat.

SLOWAKIJE

Bijentuin Vychodne Slovensko

De gemeenschappelijke bijentuin verenigt vrijwilligers die zich bezighouden met educatieve activiteiten ter bescherming van het milieu en met het behoud van een historisch monument in het centrum van Prešov. Prešov is een stad in het oosten van Slowakije.

De steunpilaar van dit initiatief zijn de bijen, die op 20 mei 2019 ter gelegenheid van de door de VN uitgeroepen Wereldbijendag op het bovenste terras van het Franciscaanse bastion werden geplaatst. De reden waarom de bijenkorven in het centrum van Prešov werden geplaatst, was om de aandacht te vestigen op de dringende noodzaak om bijen en biodiversiteit te beschermen. De volgende stap was de aanleg van een gemeenschapstuin - in het midden van de tuin ontstonden daarom geleidelijk aan verhoogde bloemperken met de aanplant van insectenminnende planten. Verscheidene vrijwilligers zijn betrokken bij het onderhoud van het bastion en bij de aanleg van de verhoogde bloemperken, waardoor dit project een gemeenschapsdimensie heeft. De gemeenschappelijke bijentuin heeft het initiatief genomen tot een landelijk onderzoek dat erop gericht is de mate van milieubelasting van zware metalen te bepalen met behulp van bijen als bio-indicator. Bij deze activiteit wordt nauw samengewerkt met de universiteit van Prešov en andere universiteiten in Slowakije en met enkele tientallen imkers in heel Slowakije.

In de tuin van de Gemeenschap worden verschillende evenementen georganiseerd die verband houden met milieubescherming: "Ecologische nacht" (reeks professionele lezingen), presentaties voor schoolkinderen, cursus bijenteelt, concerten, enz.

Een gemeenschappelijke bijentuin kan een model zijn voor andere projecten over hoe de historische ruimte in het stadscentrum kan worden verbonden met een specifiek doel - milieubewustzijn. Historische ruimtes krijgen zo een nieuwe gebruiksdimensie. Ook de filosofie is interessant: behoud van een historisch monument en het milieu sparen. Interessant is ook het concept van het plaatsen van levende organismen in een historisch gebouw - bijen en verhoogde bedden met beplanting van insectenminnende planten, waardoor dit monument een nieuwe dimensie krijgt - "milieubastion, bastion van het leven, ...". Het bastion gaat ook over het verbinden van mensen en het creëren van een relatie, over het creëren van een relatie tussen mens en natuur of zelfs over het creëren van relaties van mensen, relaties van mensen met elkaar.

SIMON STEVIN

400 JAAR ZANDVLIET VESTINGSTAD

Een tijdreis van 400 jaar.

Oorlog is jammer genoeg van alle tijden.

400 jaar geleden lag Zandvliet in de frontlinie van een oorlog tussen Spanje en de Nederlandse opstandelingen. Tijdens die Tachtigjarige Oorlog bouwden de Spanjaarden het polderdorpje Zandvliet om tot een vestingstad. Deze maakte deel uit van een hele reeks militaire bouwwerken in het grensgebied van het huidige België en Nederland. We nemen je mee naar het verleden van de stad 'Santvliet', en meer specifiek naar de Spaanse tijd, van 1622 tot 1713. Waarom werd het hier een vestingstad? Hoe zag die er uit? En wat kan je er vandaag nog van herkennen? Misschien woon jij wel in een straat die 400 jaar geleden ook al bestond?

Een korte geschiedenis van Zandvliet. Van woonkern tot wereldstad.

Zandvliet, komt van 'Santvliet', en betekent 'bevaarbare vliet door het zand'. Het dorp ligt op de overgang van de Scheldeschorren, die nadien ingepolderd werden, en de zandgronden richting de Kempen. Tijdens opgravingen in de Spaanse-molenstraat en Noordland in 2019 vonden de archeologen scherven van potten die uit de Merovingische periode dateren, vermoedelijk uit 680 tot 740 na Christus. En een oude gracht konden ze, door het onderzoeken van pollen en andere restanten, situeren in de periode van 580 tot 650. Vondsten van dierenbotten wijzen dan weer op een grote aanwezigheid van schapen, de Scheldeschorren vormden dan ook een ideaal graasgebied. De Scheldeschorren werden in fases ingepolderd: in 1119 werd de Zoutendijk voltooid. Vanaf 1245 volgen de Noordlandpolder, de Nieuwlandpolder, de Polder van Berendrecht en de Polder van Zandvliet.

Einde 11e eeuw, onder Godfried van Bouillon, was Zandvliet, toen Santvliet genaamd, een kleine woonkern die een kapel bezat. In 1124 werd Zandvliet een zelfstandige parochie. Zandvliet had niet alleen te lijden van overstromingen, maar ook van oorlog, zoals de strijd tussen het Graafschap Vlaanderen en het Hertogdom Brabant, met de Slag bij Zandvliet in 1357. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog viel Zandvliet onder de Spaanse Nederlanden en maakte Ambrogio Spinola er in 1622 een vestingstad van. In 1705 kregen de Fransen, tijdens de Spaanse Successieoorlog, tijdelijk de controle over Zandvliet en braken de vesting deels af. Nadien werd deze hersteld. Vanaf 1713 werden het hier de Oostenrijkse Nederlanden. Op bevel van keizer Jozef II werd de vesting dan in 1747 grotendeels ontmanteld. In 1815, na de

Wat deed Spinola in Zandvliet?

Zijn volledige Italiaanse naam

Ambrosio Espínola, Marqués de los Balbases.

Wie was hij?

De strateeg Ambrogio Spinola werd door vriend en vijand geroemd. In 1602 kwam Spinola met 9000 soldaten aan in de Nederlanden. Hij redde daarmee het bewind van landvoogd Albrecht van Oostenrijk.

Wat deed hij hier?

Hoewel hij geen militaire ervaring had, werd hij vrijwel direct benoemd tot opperbevelhebber van de Zuidelijke Nederlanden. Spinola bood niet alleen zijn diensten aan, ook zijn geld. Zo kon hij zijn troepen blijven betalen, ook als het geld uit Spanje op zich liet wachten. Hij behaalde successen in Oostende (1604), Groenlo (1606) en als hoogtepunt Breda (1625). Spinola liet Zandvliet ombouwen tot vestingstad.

definitieve nederlaag van Napoleon, werd Vlaanderen samen met het huidige Wallonië een deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.

De Tachtigjarige Oorlog. Onze grootste oorlog.

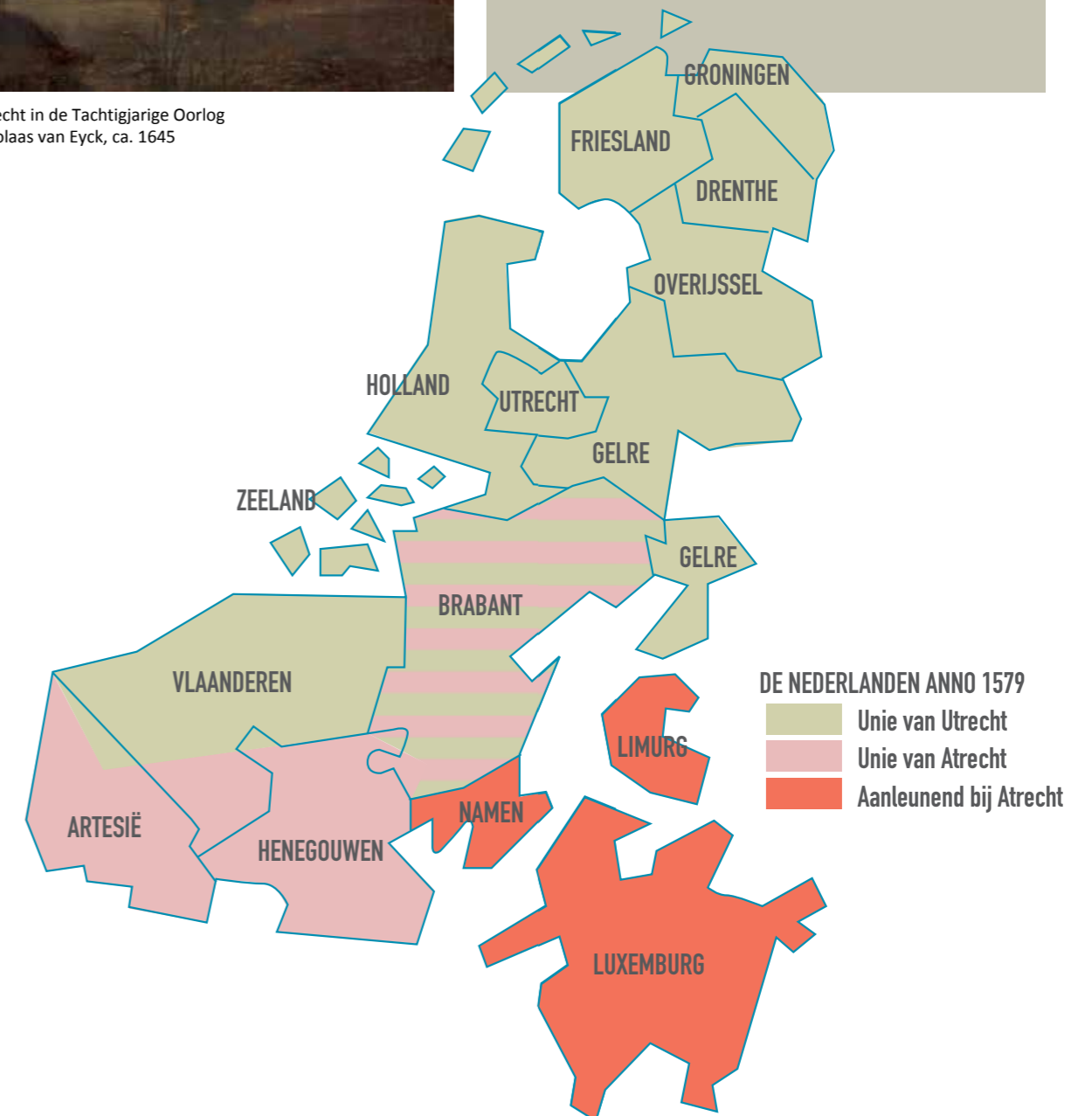
De Tachtigjarige Oorlog was een strijd die officieel in 1568 begon en eindigde in 1648. De oorlog woedde in een van de rijkste Europese gebieden: de Spaanse Nederlanden (ook wel Habsburgse Nederlanden of de Zeventien Provinciën genoemd). Dat gebied kwam in grote lijnen overeen met het huidige Nederland, België (uitgezonderd het Prinsbisdom Luik), Luxemburg en Artesië.

Infanteriegevecht in de Tachtigjarige Oorlog
Schilderij: Nicolaas van Eyck, ca. 1645

Wapengekletter.

De Tachtigjarige Oorlog was vooral een periode van belegeringen en veroveringen van (vesting)steden, en minder van grote veldslagen. Daarbij werd er heel wat over-en-weer geschoten, voornamelijk met kanonnen en musketten. Maar ook dat bracht enorme verwoestingen en vele tienduizenden slachtoffers met zich mee. De musket is een voorloper van het geweer, meestal voorzien van een lont, en werd in Europa van 1530 tot het einde van de 17de eeuw als oorlogswapen gebruikt. Een soldaat met musket wordt musketier genoemd. Ook gevaarlijk waren de pieken, steekwapens van 4,5 tot 6 meter lang. Die waren zo gevaarlijk omdat je die voor je uit kon houden, zodat er geen zwaard tegen je aan kon komen.

Leuke weetjes.

Een muntstuk uit 1709

Begin jaren 80 vond Marc Baldewijns in de tuin van de voormalige pastorie aan de Spaansemolenstraat 9 een munt uit 1709. Volgens numismaat Willem van Alsenoy was dit de meest gebruikte kleine munt (oordje) in die tijd. Gemaakt in Namen, en met de tekst: 1. Filips V, Koning bij de gratie van god van Spanje en Indië (Zuid-Amerika) 2. Hertog van Bourgondië, Brabant, enz.

Oudste gebouw van het dorp.

De Jagersrust is mogelijk het oudste gebouw van het dorp, waarvan een deel uit 1667 zou dateren. Ook heeft een getuigenis uit 1909 het nog over sporen van kanonskogels door de Franse belegering van 1705.

<https://beeldbank.onroerendergoed.be/images/235902>

Het leger van Vlaanderen in de Walenhoek

Het Leger van Vlaanderen (Spaans: Ejército de Flandes) was het leger van de Spaanse koning in de Spaanse Nederlanden. Op het hoogtepunt, in 1640, bestond het uit 88000 manschappen. De manschappen kwamen niet alleen uit Spanje, maar ook uit de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden, Italië, Bourgondië, Engeland en uit de Duitse staten. In Nederlandse verhalen worden de Zuid-Nederlanders vaak 'Walen' genoemd, omdat zij of hun aanvoerders ook wel Frans spraken. In de Walenhoek waren er 2 kazernes met soldaten, en zo kwam de straat aan haar naam.

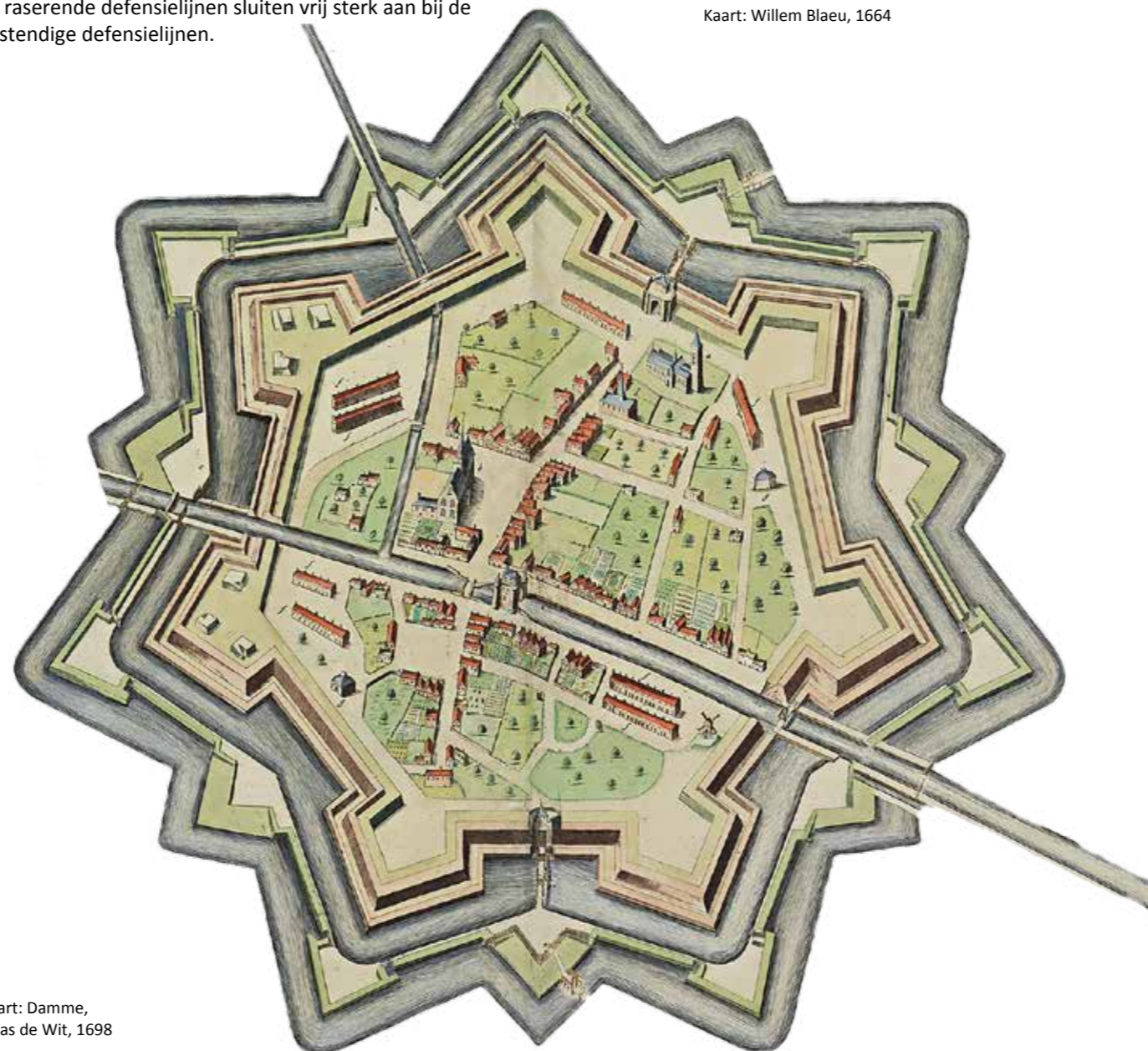
Bergske Af.

Je kan de restanten van de Spaanse omwalling nog het beste ervaren op de plaats waar de Begijnhoeve en de Conterscherp met elkaar verbonden zijn door het paadje Bergske Af. In de Begijnhoeve wandel je eigenlijk op de voormalige vestingwallen. En de Conterscherp volgt het tracé van de brede gracht rondom de vestingwallen. Het Bergske Af geeft het hoogteverschil goed aan.

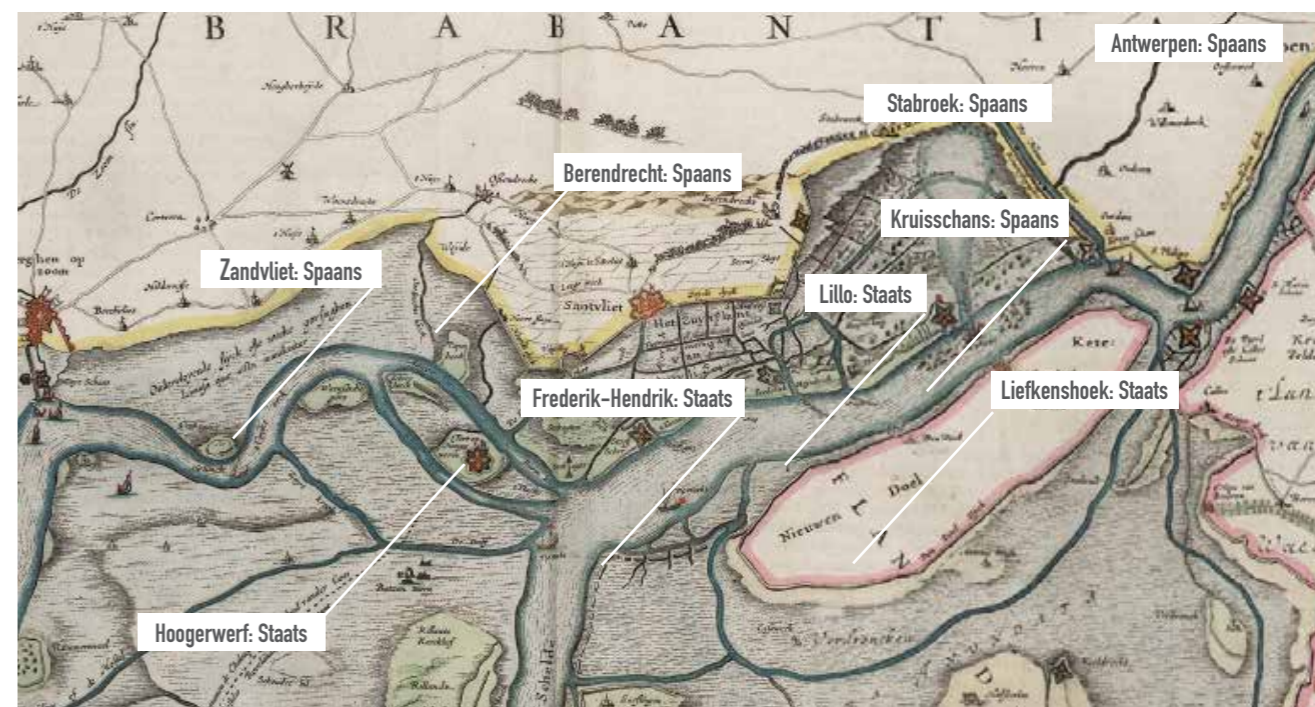
Over Damme en Zandvliet. Waarom een vesting met 7 hoeken?

Wie de ingenieurs waren die voor het ontwerp instonden, is niet geweten. Maar ze komen zeker voort uit de Spaanse school van de vestingbouw. Het is ook opvallend dat de zevenhoekige versterking van Zandvliet een grote overeenkomst vertoont met de vestingstad Damme. Die was 2 jaar eerder ook op bevel van Spinola aangelegd.

Een regelmatige veelhoek (alle zijden even lang en alle hoeken even breed) had vanaf het begin van de 17de eeuw in de Spaanse Nederlanden, en deels ook in de Staatse Nederlanden, de voorkeur van de militairen, en was ideaal voor kleinere plaatsen op open terrein. De keuze voor de zevenhoek had ook te maken met het Spaanse verdedigingssysteem. Kenmerkend hiervoor zijn de optimale afstand tussen de bastions, de lengte van defensielijnen en de vorm en afmetingen van de bastions. Wat de afmetingen en de vorm betreft, zijn de courtines gemiddeld 460 voet lang, de facen 60 voet, de saillants van de bastions vertonen bij benadering een hoek van 90° en de raserende defensielijnen sluiten vrij sterk aan bij de bestendige defensielijnen.

Kaart: Damme, Atlas de Wit, 1698

Kaart: Willem Blaeu, 1664

De Staats-Spaanse Lijnen.

De Staats-Spaanse Lijnen zijn een stelsel van militaire verdedigingslijnen, ontstaan tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) en de Spaanse Successieoorlog (1701-1714) tussen het huidige Zeeuws-Vlaanderen ('Staats') en het Spaanse gebied onmiddellijk daarbuiten: de stad Antwerpen en het noorden van de provincies Oost- en West-Vlaanderen. Deze lijnen bestonden uit versterkte steden zoals Sluis, Aardenburg, Oostburg, Axel en Hulst ('Staats') of Oostende, Damme, Middelburg, Gent, Antwerpen en Zandvliet ('Spaans'). Langs de toegangswegen werden forten, schansen en redoutes opgericht. Deze waren vaak met de steden of met elkaar verbonden door dijken. Met onderwaterzettingen (inundaties) controleerden de strijdende partijen strategische plaatsen in de frontzone.

Van polderdorp tot vestingstad

voor 1566
De Spaanse vorst Filips II leidt de contra-reformatie en de vervolging van protestanten in de Nederlanden en centraliseert het bestuur.

05/04 1566
200 edelen overhandigen in Antwerpen een smeeksbrief aan landvoogdes Margaretha van Parma voor godsdienstvrijheid, ze worden 'Geuzen', bedelaars, genoemd.

10/09 1566
Start beeldenstorm in Steenvoorde, Zuid-Vlaanderen (tegenwoordig Frans-Vlaanderen) door protestanten.

augustus 1567
Aankomst Hertog van Alva, met leger van 10.000 man met instelling van de Bloedraad en nieuwe belastingen wat de opstand aanwakkert.

23/05 1568
Slag bij Heiligerlee waarbij een deel van Groningen veroverd wordt op de Spanjaarden.

05/06 1568
Onthoofding van de graven Egmont en Horne op de Grote Markt van Brussel.

01/04 1572
Inname van Den Briel door de watergeuzen.

04/11 1576
Spaanse Furie, 8000 Antwerpenaars vermoord en stad grotendeels platgebrand door muitende Spaanse soldaten.

Portret van Filips II van Spanje door Sofonisba Anguissola, 1573

Alexander Farnese, hertog van Parma. Otto van Veen

Portret van Fernando Alvarez de Toledo, hertog van Alva, naaar Willem Key

De eerste pagina van de gedrukte versie van het plakkaat

Ets: Johannes Gysius
Bron: Bibliotheek van het Vredespaleis

De Spaanse Furie, anoniem, ca 1585, MAS

08/11 1576
De 17 opstandige gewesten bepalen in de Pacificatie van Gent eensgezind dat de Spaanse troepen de Nederlanden moesten verlaten, maar de godsdienstkwestie is daarin onvoldoende geregeld.

06/01 1579
Een nieuwe landvoogd Alexander Farnese, de Hertog van Parma, maakt gebruik van de verdeeldheid en zal in de Unie van Atrecht de verzoening met Filips II en het katholicisme als enige godsdienst opnemen.

23/01 1579
De Unie van Utrecht, waarin men onder leiding van Willem Van Oranje alles in het werk stelt om de Spanjaarden te verjagen.

26/07 1581
Ondertekening door de noordelijke gewesten van het Plakkaat van Verlatinghe, de onafhankelijkheidsverklaring van de Noordelijke (Staatse) Nederlanden.

03/07 1584 tot 17/08 1585
Het Beleg en de Val van Antwerpen, einde van de Gouden Eeuw van Antwerpen. Antwerpen werd tijdens het beleg geleid door Filips van Marnix van Sint-Aldegonde.

1609
Start Twaalfjarig Bestand

1622
Start van de bouw vestingstad Zandvliet.

15/05 1648
Vrede van Münster, officieel einde van de Tachtigjarige Oorlog en erkenning van de onafhankelijkheid van de Republiek der Nederlanden.

De verdediging van Zandvliet. Een unieke spionagekaart uit 1627

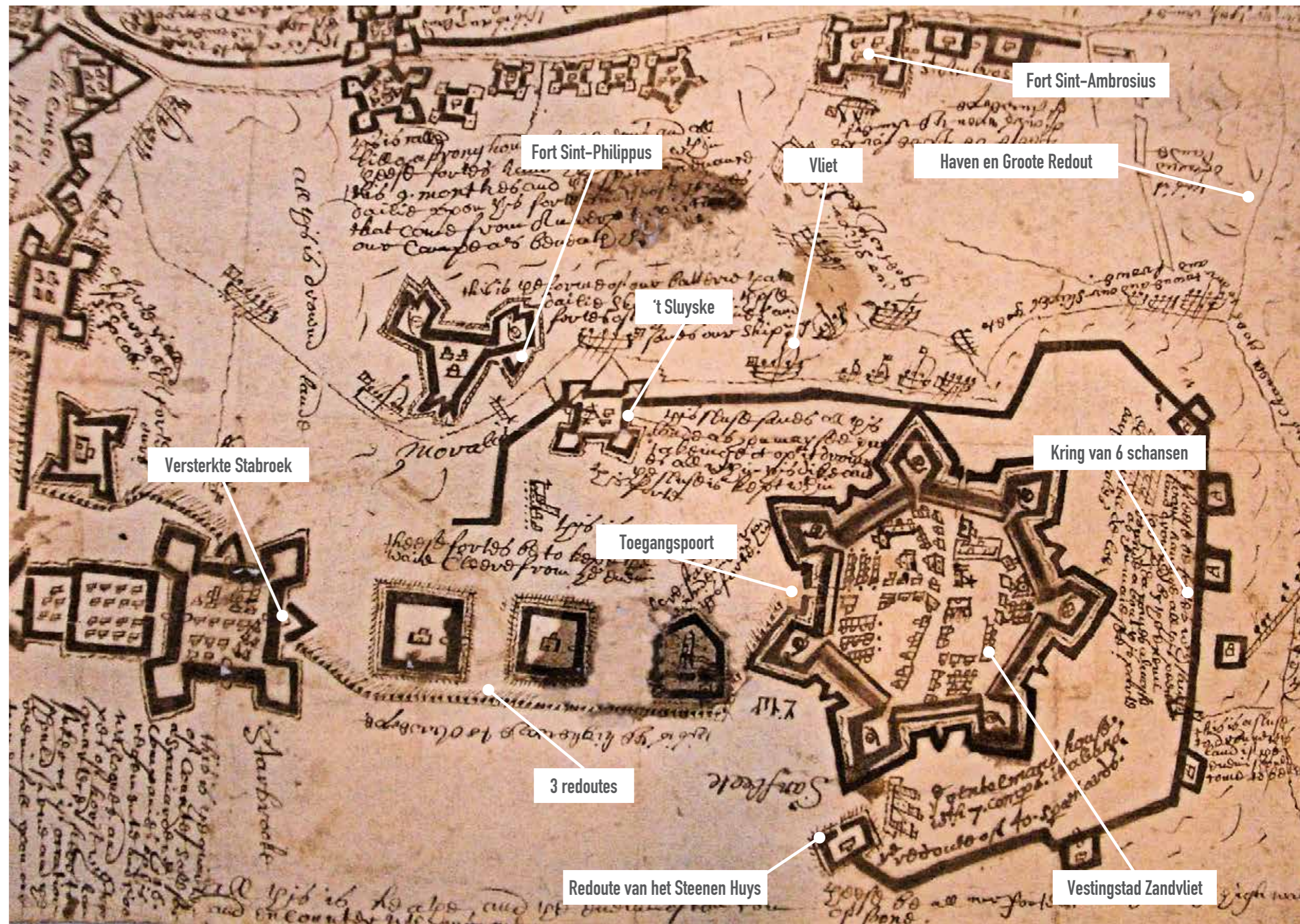
Je ziet hier een militair situatieplan van de bouwwerken en de troepen van de Spanjaarden. Deze spionagekaart is waarschijnlijk gemaakt door de Engelse en Nederlandse belegeraars van de net voltooide Zandvlietse vesting. (pengetekende kaart met toelichtingen in groene blokjes)

De Spaanse legeraanvoerder Don Carl de Colombo had 8000 soldaten in zijn rangen. Op de tekening staan ze aangeduid als 'kravaten' (Kroaten), die gevestigd waren in **Zandvliet** en in de forten Hoogerwerf en **Sint-Ambrosius**. De kampmeester en gouverneur was Don Luys de Benavides. Zijn hoofdkwartier was binnen de omwalling van Zandvliet gevestigd langs de hoofdstraat, schuin tegenover de kerk.

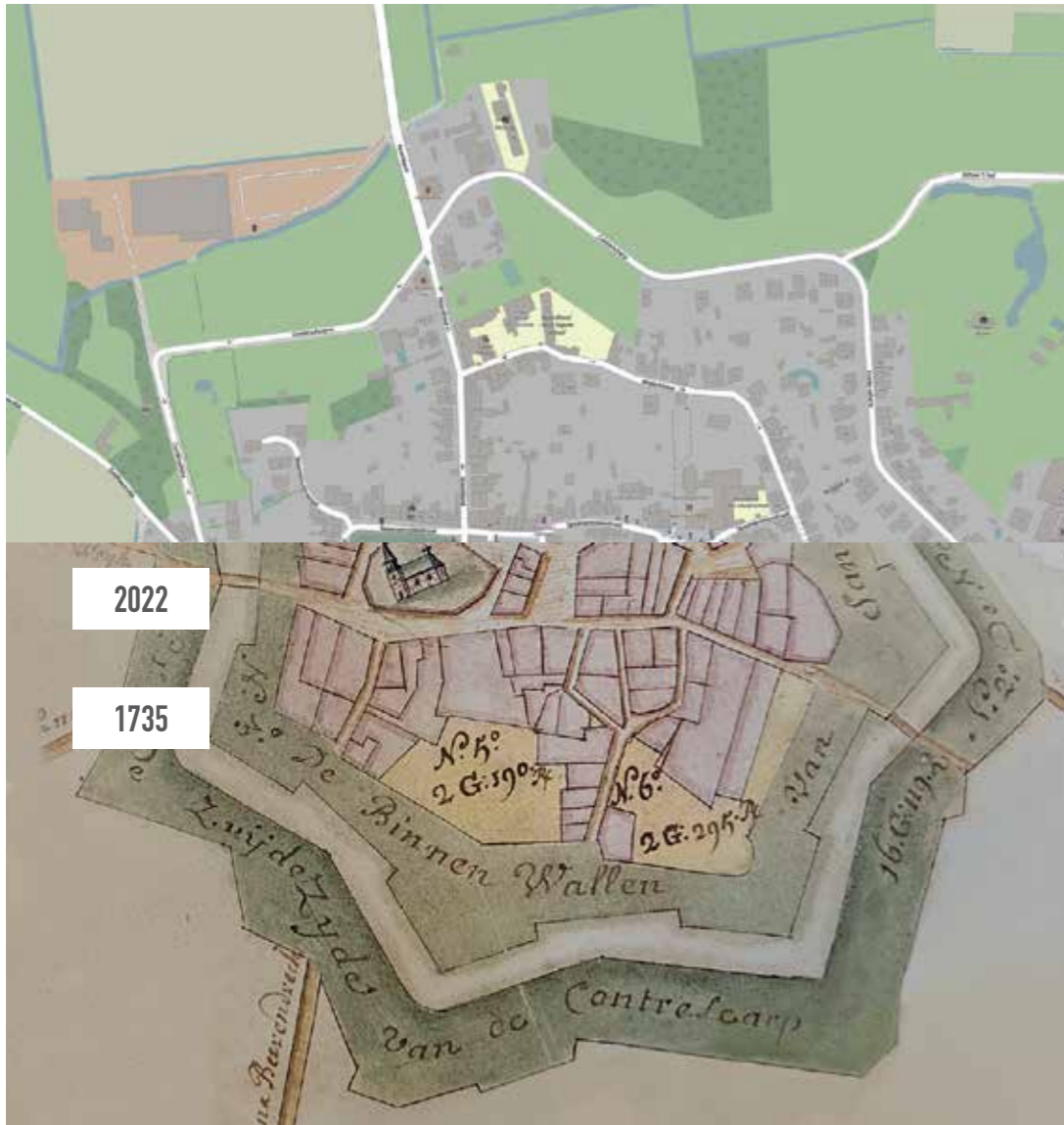
De tekening toont ook het kwartier van Jacinto de Velasco y Henin, graaf van Salazar, met zijn regiment van 16 compagnies, waaronder zes Spaanse cavalerie-eenheden en 1000 infanteristen. Hij was kapitein-generaal van de artillerie en van de cavalerie in de Zuidelijke Nederlanden. Zijn kwartier lag in het **versterkte Stabroek** langs een hoofdweg die Zandvliet met Antwerpen verbond.

Tussen het versterkt kamp van Velasco en Zandvliet lagen **3 redoutes**, zodat de verbinding tussen de twee versterkte plaatsen beveiligd was. Rond de zevenhoekige gebastioneerde omwalling kwam een kring van **6 schansen** voor: vanaf de redoute van **het Steenen huys**, een herenboerderij waar een Italiaanse compagnie gevestigd was, tot aan **'t Sluyske**, een vierkant fort dat de sluis van Berendrecht controleerde. Dit fort met 4 bastions lag vlak tegenover het grote **fort Sint-Philippus**, volgens de tekening driehoekig van vorm. Tussen beide versterkingen liep een **vliet**, waarlangs Spaanse schepen vanuit Stabroek Zandvliet konden bereiken.

De vesting had op dat moment **1 toegangspoort**, richting Berendrecht, en sluit verder aan op de weg naar Antwerpen. De **haven** van het vestingstadje lag ter hoogte van het **Groote Redout**, dat aansloot op de Boomkreek. Daar konden schepen aanleggen en via Den Agger de Oosterschelde bereiken en zo aanvallen op de Staatse vloot en op plaatsen in Zeeland ondernemen. Deze haven deed dienst zolang het fort Sint-Maarten op het eiland Hoogerwerf in handen was van het Spaanse leger.

Spionagekaart Zandvliet
@ rechten gereserveerd (deze afbeelding hebben we van Piet Lombaerde ontvangen. Hij heeft deze foto gemaakt toen de tekening verkocht werd, maar de huidige bewaarplaats is onbekend).

2022

1735

Een professor met een passie.

Piet Lombaerde is professor aan de Universiteit Antwerpen. Zijn specialiteit is de geschiedenis van de architectuur en de stedenbouw. Militair erfgoed uit de 16de tot de 19de eeuw geniet als studieobject zijn voorkeur. Daarover heeft hij heel wat geschreven en onderzoek gedaan, vooral met betrekking tot de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden, wat nu grotendeels België is.

Waarom is het dorp Zandvliet omgebouwd tot vestingstad?

Deze plaats had tijdens de Tachtig-jarige Oorlog een strategische ligging ten noorden van Antwerpen. De uitbouw als vestingstad was er gekomen om de noordelijke grens van de Spaanse Nederlanden te verdedigen en om mogelijke aanvallen op Bergen-op-Zoom in Noord-Brabant, Zuid Beveland en Zeeland uit te voeren.

Waarom zijn de omwallingen later terug afgebroken?

De wallen hadden geen militaire functie meer vanaf het einde van de 18de eeuw. Daarvoor werden de gronden op de wallen reeds als weideland verpacht. Wel waren toen de contouren van de vestingwerken nog goed bewaard en bleven ze zichtbaar in het landschap. Onder Jozef II werd echter een decreet uitgevaardigd om de militaire versterkingen van heel wat steden in de Oostenrijkse

'RECAPTURE THE FORTRESS CITIES' (RFC)

Het Europese project 'Recapture the Fortress Cities' (RFC) heeft als doel strategieën te ontwikkelen voor duurzaam herstel, onderhoud en exploitatie van stedelijke forten en vestingsteden. Het project benut op een slimme manier militair erfgoed en brengt forten terug in de dynamiek van het huidige tijdperk. En zoals bij alle Interreg Europe-projecten dienen de strategieën ingezet te worden om het beleid van lokale en regionale overheden te verbeteren, specifiek voor wat betreft forten en vestingsteden.

Lead partner:

- Ústí Regio (Tsjechië)

Projectpartners:

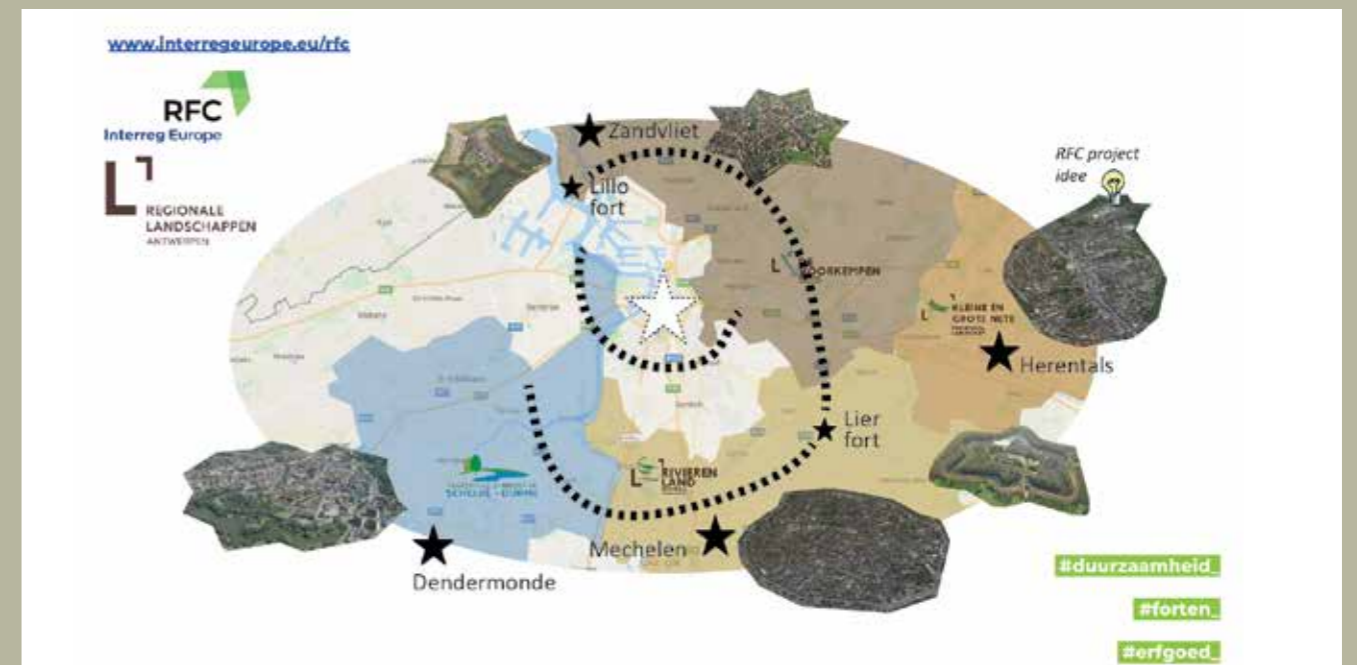
- Antwerpse Regionale Landschappen (België)
- Noord-West Regionale Ontwikkelingsdienst (Roemenië)
- Prešov autonome regio (Slowakije)
- Provincie Teruel (Spanje)
- Stad Magdeburg (Duitsland)

Centraal staat de vraag: 'Hoe kan fortificatie-erfgoed ingezet worden voor de toekomst?'

De opgave waar de verschillende partners voor staan zijn divers. Van bescheiden lokale projecten tot grote regionale ontwikkelingen. Wat de partners bindt, zijn de thema's die centraal staan in het RFC-project: Behoud en versterking van militair erfgoed, Recreatie en toerisme, Sociaal gebruik, Groenblauw netwerk en beheer, Stadsontwikkeling, Publieke ruimte, Financiële en economische aspecten, en als laatste het thema Innovatieve oplossingen. Het RFC-project wordt grotendeels gefinancierd met Europese subsidies, in samenwerking met de provincies en de gemeentelijke co-partners. De regionale coördinatie vindt plaats vanuit de Antwerpse Regionale Landschappen - de Voorkampen (RLDV), Rivierenland (RLRL), Kleine en Grote Nete (RLKGN) en Schelde-Durme (RLSD). Co-partners in het project zijn de fortificaties in de regio zoals de forten van Lier en Lillo, alsook de voormalige stadswallingen van Zandvliet, Herentals, Mechelen en Dendermonde.

Het project beoogt de duurzame revitalisering van voormalig militair erfgoed, door de samenhang tussen vestingsteden en aangrenzende forten in stedelijke regio's te verbeteren. Er is in Europa een groot aantal voormalige forten en vestingwerken van grote historische waarde, die in verschillende tijden zijn gebouwd. Dit vestingerfgoed bepaalt het beeld van het huidige landschap. De strijd en oorlog rond deze steden vormen de basis van de huidige grenzen van gemeenten, regio's, landen en Europa. De realiteit is dat in veel gevallen deze bouwwerken verwaarloosd zijn, sommige compleet vervallen, of ze worden slechts gedeeltelijk benut. De onderliggende structuur ontbreekt in de meeste gevallen en er is een probleem om ze te onderhouden, aangezien dit grote

<https://www.interregeurope.eu/rfc/>

OP WANDEL DOOR VESTINGSTAD ZANDVLIET

1 VROEGER

Hier vond je de Polderpoort, een poort in de omwalling. De 2 wegen die hier toekwamen, leiden naar het haventje van de vestingstad en naar Berendrecht. Vlakbij deze toegangspoort stond een wachtershuisje.

1 NU

Op deze plek komen een heel aantal straten bijeen zoals Conterscherp, Zoutedijk, De Vest en Zuidhavendijk. De ligging van al deze straten is te linken aan het patroon van de vestingstad: de Conterscherp en de Zoutedijk waar de gracht liep, De Vest net binnen de wallen, en de Zuidhavendijk waar de toegangsweg vanuit de haven liep. *De stamboom van bewoner Ludo Aertssen gaat terug tot in de Spaanse tijd.*

2 VROEGER

Hier stond het huis van de majoor. Dat was de belangrijkste medewerker van de gouverneur op militair vlak. De (sergeant-)majoor voerde rechtstreeks het bevel over het permanente garnizoen in de stad en was verantwoordelijk voor de bewaking van de strategisch belangrijke punten in de stad en op de wallen.

2 NU

Op deze plek staat het oud gemeentehuis van Zandvliet. *Op het einde van deze Spaansmolenstraat, op de vestingwal, stond de rond 1630 opgerichte Spaanse molen.*

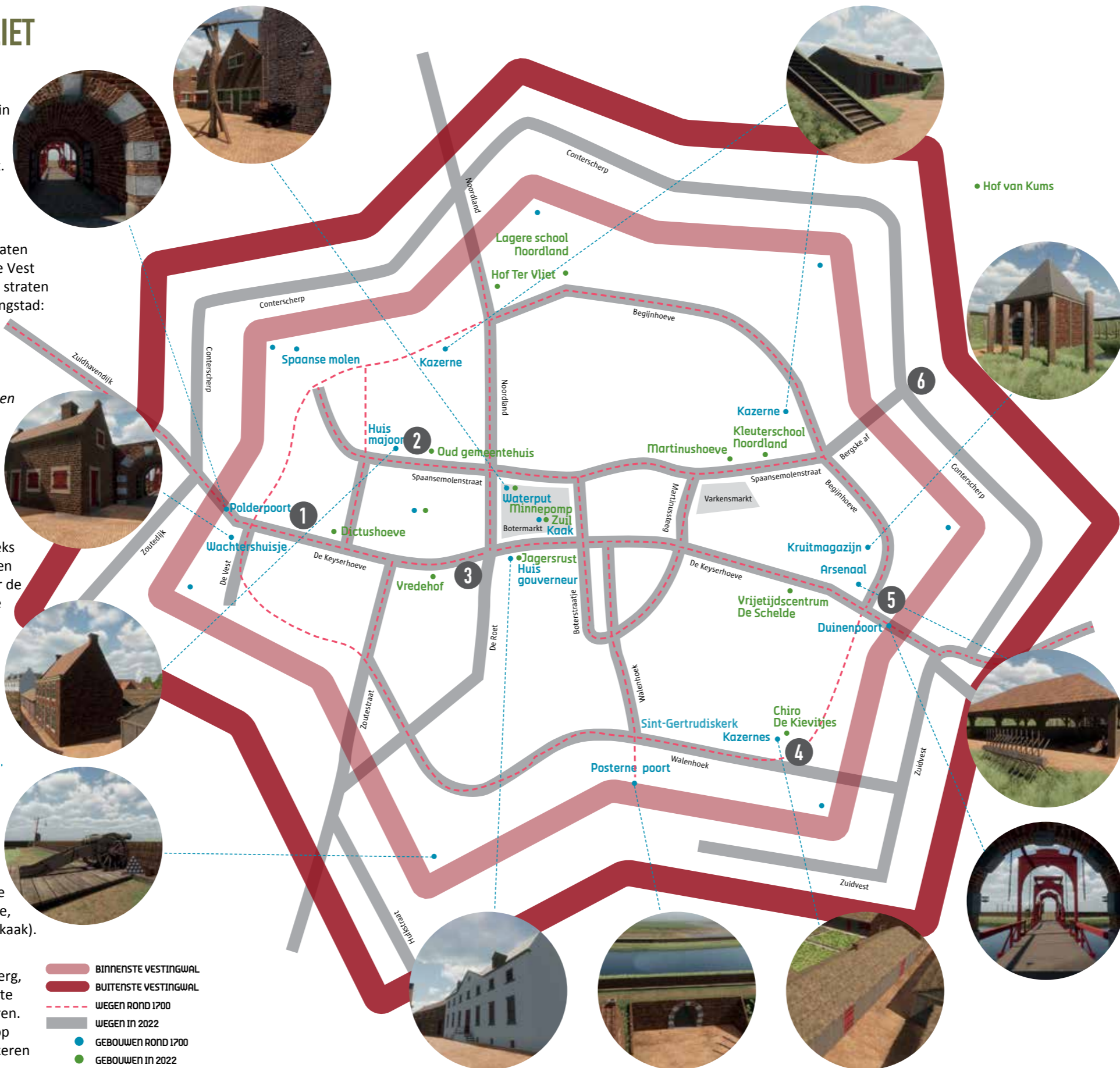
3 VROEGER

Hier bevond zich het huis van de gouverneur. De (plaats)gouverneur was de lokale vertegenwoordiger van de Spaanse koning in burgerlijke en militaire zaken. Een beetje verder, op de Botermarkt, die toen Wapenplein heette, vond je de waterput en de schandpaal (kaak).

3 NU

De Jagersrust was ooit een hoeve, herberg, pastorie, fanfarelokaal, café, ... Het oudste deel van het gebouw zou uit 1667 dateren. De Sint-Gertrudiskerk staat al eeuwen op dezelfde plaats, maar is ook ontelbare keren door oorlog en natuurgeweld verwoest. *De Minnepomp was ooit een waterput.*

- BINNENSTE VESTINGWAL
- BUITENSTE VESTINGWAL
- - - WEGEN ROND 1700
- WEGEN IN 2022
- GEBOUWEN ROND 1700
- GEBOUWEN IN 2022
- STOPPLAATSEN WANDELING

4 VROEGER

In de Walenhoek waren er 2 kazernes waar de soldaten van het garnizoen, vaak huurlingen uit verschillende landen, in verbleven. Ook was er hier een posternepoort, dat was een kleine poort in de omwalling, enkel voor voetgangers.

4 NU

De Walenhoek, met zijn smalle straten en kleine pleintjes heeft nog steeds het karakter van de Spaanse tijd. Op dezelfde plaats van de soldatenkazernes heeft Chiro De Kievities nu haar eigen 'kazerne' met nieuwe lokalen op een groot eigen terrein. *Het 'Leger van Vlaanderen' verbleef in de Walenhoek.*

5 VROEGER

Op deze plek werden de wapens en kanonskogels in het arsenaal bewaard. Het buskruit was opgeslagen in het kruitmagazijn. Ter hoogte van het verhoogde kruispunt bevond zich de Duinenpoort.

5 NU

Vrijtijdscentrum De Schelde, gevestigd in de voormalige jongensschool, bevindt zich tegenover de locatie van die militaire gebouwen. *Regelmatig worden er nog vondsten uit de Spaanse tijd gedaan: bij de werken aan het verhoogde kruispunt 2 kanonskogels, en in de tuin van de voormalige pastorie een muntstuk uit 1709.*

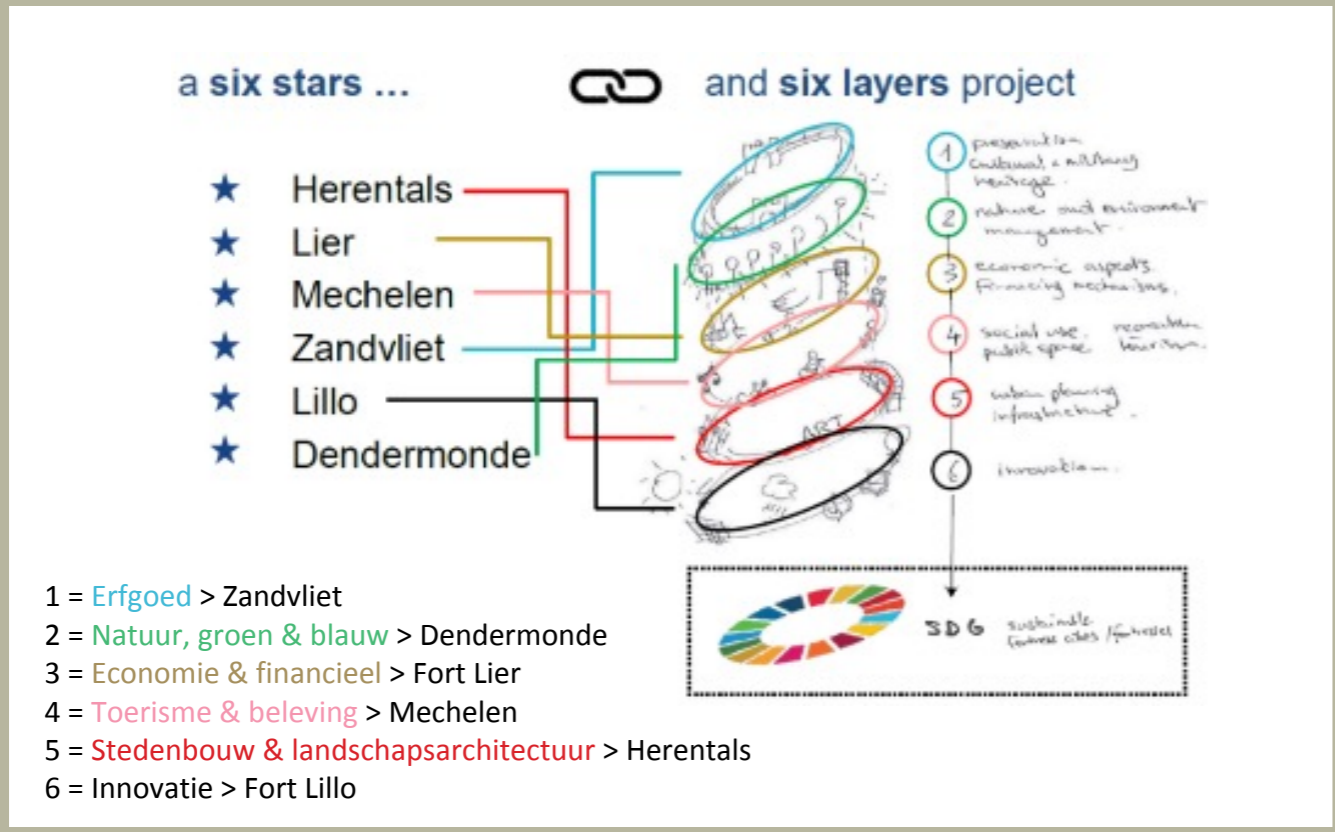
6 VROEGER

Op deze plek stond er net binnen de vestingwal nog 1 van de 4 kazernes voor de soldaten. In de Begijnhoeve wandel je eigenlijk op de voormalige vestingwallen. En de Conterscherp lag tegen de buitenste omwalling aan.

6 NU

De Begijnhoeve en de Conterscherp zijn hier met elkaar verbonden door het paadje Bergske Af. *Op de schuine hellingen van de wallen waren er weilanden die door vee begraaft werden.*

financiële investeringen en een sterke samenwerking vereist. Het RFC-project richt zich op innovatieve en slimme manieren om oude forten een nieuwe functie te geven; klimaatbestendige, innovatieve en duurzame ontwikkelingen van historische vestingsteden en forten worden verkend. Het doel is om het onderhoud te vergemakkelijken en de forten op te nemen in de stadse dynamiek, door de ontwikkeling van duurzame strategieën voor het onderhoud en de exploitatie van dit erfgoed. Aangezien vestingstructuren vaak vanuit één gezichtspunt worden bekeken, meestal op een letterlijk conservatieve manier als beschermd erfgoed of als omgeving, stelt dit project een geïntegreerde aanpak voor. Zowel natuurlijk als cultureel (militair) erfgoed moet worden aangepast en gebruikt voor huidige en toekomstige opgaven.

Vestingbouwkundig Centrum, lid van en ondersteund door EFFORTS Europe.

Een van de meest waardevolle resultaten van het RFC project is, dat meerdere Vlaamse steden zijn aangehaakt bij het oorspronkelijke RFC-project en zijn deelnemers. Ze hebben bovendien al aangegeven in de toekomst gestructureerd te blijven samenwerken.

RFC bijeenkomst in Antwerpen op 29 juni 2022
© Vildaphoto, Fort Lier

Maatwerk op lokale en regionale schaal
Vanuit een historisch perspectief wordt er gekeken naar toekomstige uitdagingen voor duurzame vestingsteden en forten. De zes thema's zijn het uitgangspunt voor de deelnemende steden in Vlaanderen. In elke vestingstad of fort worden specifieke problemen aangepakt. Het RFC-project start vanuit het ontwikkelen van oplossingen op maat van de lokale en regionale context.

De focus op de thema's vormde de leidraad in de organisatie van de zes regionale stakeholder meetings van 2019 tot en met 2022 in Zandvliet, Dendermonde, Lier, Mechelen, Herentals en 't Steen/Lillo. Op elke bijeenkomst werd ingezet op het samenbrengen van specifieke kennis voor de toekomstige uitdagingen van de sites. Deze bijeenkomsten zijn mede mogelijk gemaakt door de samenwerking met Simon Stevin Vlaams

WAT ZIJN REGIONALE LANDSCHAPPEN?

De Regionale Landschappen in Vlaanderen behouden en versterken natuur, erfgoed & streekidentiteit, klimaat, draagvlak en beleving. Ze brengen inwoners en partners samen rond een wervend landschapsverhaal dat inspireert en voor verbondenheid zorgt.

Alle Regionale Landschappen zijn uniek, ze hebben elk hun team dat hun unieke karakter beschermd.

Samenwerking, overleg en expertise zijn de positieve krachten waarmee Regionale Landschappen natuur en landschap versterken. Dankzij de vzw-structuur zorgen ze snel en efficiënt voor resultaten, met inhoudelijke en financiële inbreng van eigenaars en partners als multiplicator.

Zowel inwoners, gemeenten als vereniging kunnen bij de Regionale Landschappen terecht voor advies, projecten of publieksevenementen. Regionale Landschappen werken nauw samen met de provincie, daarnaast werken ze ook projecten uit in samenwerking en met financiering van de Vlaamse overheid en Europa: o.a. Europees natuurnetwerk, onroerend erfgoed.

mascotte Regionale Landschappen
https://www.youtube.com/watch?time_continue=23&v=1L_cAFA6fyc&feature=emb_logo

Wim Debaene
Coördinator RFC Interreg Europe project
landschapsarchitect, stedenbouwkundige

Contact:
Wim.DEBANE@rldv.be

www.regionalelandschappen.be
<https://www.rldv.be/projecten/rfc>

Een van de meest gekende foto's van de beschieting van het fort van Lier: het vernietigde officiersgebouw. (postkaart, persoonlijke verzameling)

INLEIDING

In het werk 'Fort Lier, een voorlopige studie' gaven Julien Cannaerts, Robert Gils en Bob Schroons in 1990 een interessante eerste inkijk in de geschiedenis van het fort van Lier en o.a. een overzicht van de verschillende bouwfasen. De diverse gebouwen werden er gedetailleerd in beschreven. Ook in 'Vesting' verschenen in de loop der jaren enkele interessante (maar vrij summier) artikels over het fort van Lier.

Dit alles inspireerde me om de geschiedenis van dit fort verder uit te spitten en te onderzoeken. De afgelopen 20 jaar heb ik getracht na te gaan wat er zich allemaal in het fort heeft afgespeeld. In mijn niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling 'Lier als garnizoensstad' (1830-1914) (Licentiaat geschiedenis, KUL, 2002) kwam de geschiedenis van het fort van Lier al eens uitgebreid aan bod. Ik had hierbij ook oog voor de 'kleine geschiedenis': zo ontdekte ik bijvoorbeeld dat de bouw van het fort niet zo vlot verliep, er waren problemen met aannemers en het kwam tot een staking, wat niet zo vanzelfsprekend

was in die tijd. Ook bestudeerde ik de impact van het fort en haar garnizoen op de stad Lier: geschutsoefeningen zorgden voor overlast in de omgeving en bijhorende klachten, voornamelijk van boeren. Bij grote militaire manoeuvres in en rondom het fort, kwamen talloze Lierenaars het schouwspel gadeslaan. Daarnaast zorgden de garnizoenssoldaten en de arbeiders die in het fort aan het werk waren voor vechtpartijen en overlast in de toenmalige uitgaansbuurt aan de Leuvensepoort. Anderzijds schoot het garnizoen de Lierenaars ook ter hulp bij brand of onheil en deed het ook aan liefdadigheid. Al bij al was de relatie tussen stadsbestuur, garnizoen en inwoners van Lier vrij goed te noemen.

De jaren nadien zette ik mijn onderzoek verder en legde ik de focus op de eerste oorlogsmaanden van 1914. Dit vond onlangs zijn weerslag in het boek 'Oorlog in het land van Pallieter. De militaire strijd in Lier en Koningshooikt in 1914'. Dankzij heel wat archief- en bibliotheekonderzoek (o.a. documenten uit het Moskou-archief) kon ik gaandeweg een vrij goed beeld schetsen van het leven in het fort tijdens die periode en reconstrueren welke gruwel deze soldaten meegemaakt hebben. Ik geef hieronder enkele fragmenten uit mijn boek weer.

HET LEVEN IN HET FORT TIJDENS DE EERSTE OORLOGSWEKEN

Geleidelijk aan kwamen in augustus 1914 meer soldaten toe in het fort van Lier om het garnizoen te vervolledigen. Jan Baptist Segers uit Arendonk was één van hen. Op 5 augustus schreef hij een brief naar zijn vrouw, ouders en familie: *'Met dezen kom ik u te schrijven dat ik in Lier in de forten lig waar ik waarschijnlijk zal blijven. Bemide vrouw ge moet u niet te veel verdriet aandoen, ik heb er goede kompanie, er (zijn, red.) twee van Rethy, we slapen er terug binnen. Hoe het gestaan is weet ik ook niet. Veel schrijven is mij niet mogelijk maar ik schrijf toch met volle gezondheid en eindig met goede hoop van malkander kortelings weder te sien in afwachting, uw dierbare man, J.B. Segers. Adres Fort Lier, 9e Batterie.'*

Een dag hierna, op 6 augustus, had Jan Baptist Segers toch tijd gevonden om een nieuwe brief naar zijn vrouw te versturen en hij beschrijft het vrijmaken van het schootsveld rondom het fort: *'Hier is er anders nog niets gebeurt, ront het fort van Lier wort alle hout gewas afgekapt en gezaagd en dat is ons werkt vandaag geweest kameraden zijn er genoeg, het eten is tamelijk goed en slapen ook. Ik zou zeggen dat er zondag iemand zou komen maar mieschiens mag ik u toch niet spreken. De burgers mogen nu wel binnen komen, ze zijn er met honderden aan werk en mij allemaal tot versterking, ik geloof wel 200 man'.*

Het garnizoen van het fort van Lier groeide dag na dag aan, het fort werd in staat van verdediging gebracht. Geleidelijk aan sijpelden ook de eerste nieuwsberichten binnen over het verloop van de krijgsgesbeurtenissen. Men vernam op 18 augustus dat de koning besloten had om het leger geleidelijk aan terug te trekken richting Antwerpen. De spanning steeg in het fort, de manschappen werden zenuwachtiger.

Op 27 augustus was er volgens fortdokter Brassine sprake van een kleine muiterij in het vestingwerk. Aangezien de toegangsbrug ondermijnd was en men daarom ongevallen vreesde, werd er een streng reglement toegepast dat het verlaten en betreden van het fort moest regelen. De onderofficier van wacht had 's namiddags echter enkele soldaten uit het fort gelaten die zich naar de stad Lier wilden begeven. Kolonel Doneux, de fortcommandant, had hier echter lucht van gekregen en had de schuldige gestraft. Toen dokter Brassine, de fortcommandant en enkele andere officieren hun maaltijd aan het nuttigen waren in de mess, vernamen ze dat enkele manschappen begonnen te muiten. Ze eisten dat de wachtmeester, de bewuste onderofficier van wacht, in vrijheid werd gesteld omdat hij volgens hen onschuldig was. Kolonel Doneux aarzelde geen seconde om de nodige maatregelen te nemen. Met het nodige pit dat de fortcommandant, aldus Brassine, karakteriseerde, bood hij onmiddellijk het hoofd aan deze situatie. Doneux handhaafde niet enkel de straf van de onderofficier, maar beval aan de aanwezige officieren om al de betrokken 'knappen' in hun bed te leggen. Het was nauwelijks 19 uur, maar dankzij het

Jan Baptist Segers (*1879, soldaat 2de klasse, kanonnier, afkomstig van Arendonk; vermoedelijk gestorven op 30/9/1914 bij één van de eerste inslagen van een 'dikke Bertha' in het fort van Lier). Hij heeft meerdere brieven naar huis geschreven, die bewaard zijn gebleven. Zijn familieleden konden hem doorgaans op zaterdag of zondag bezoeken in het fort om hem bijv. een proper hemd of boter te brengen. Ook zijn vrouw bezocht hem nog, vlak voor zijn dood, op zondag 27 september 1914. Op 28 september schreef Jan haar nog een brief. Twee dagen later sloeg het noodlot toe. Hij werd, toen men zijn lijk had teruggevonden, voorlopig begraven nabij het fort en in 1915 herbegraven op het soldatenkerkhof aan de Mechelsesteenweg in Lier, waar hij nog steeds rust.

koelbloedig optreden van de fortcommandant was er een einde gebracht aan het gemor.

Koning Albert I bracht op 28 augustus een bezoek aan het fort. Geen enkel detail ontsnapte aan zijn blik. Bovendien beloofde hij aan kolonel Doneux dat er onmiddellijk materiaal naar het fort gestuurd zou worden, materiaal waar de kolonel in het verleden reeds tevergeefs om had gevraagd: elektrische schijnwerpers, motoren, etc. De Koning maakte een kordate en sterke indruk op de manschappen van het fort.

DE GEVECHTEN

Op zondag 27 september werden Duitse artilleriestukken stilaan in stelling gebracht voor de belegering van de Vesting Antwerpen. De nakende Duitse inval dwong de Belgische troepen diezelfde dag om zich volledig terug te trekken achter de buitenste fortenlinie van de versterkte stelling.

Op 28 september 's ochtends was alles nog zeer kalm in het fort van Lier. Men had in de loop van de dag telefonisch vernomen dat de forten van Walem en Sint-Katelijne-Waver onder zeer hevige Duits vuur lagen. In de vroege namiddag sloeg de eerste Duitse granaat in op het fort van Lier. Kapitein Waldburger, de bevelvoerder van de fuseliers van het fort, merkte dat de Duitsers de antenne

van de draadloze telegraaf, die op de infanteriekazerne was opgesteld, schijnbaar als doelwit hadden gekozen. Hij trachtte deze antennemast nog neer te halen. Waldburger was echter te laat, een granaat van vermoedelijk 7,7cm vernietigde even later de antenne van de draadloze telegraaf (T.S.F). Daarna volgden Duitse granaten van 13cm, de inslagen ervan waren onbeduidend. Om 14 uur signaleerden de observatieposten van het fort dat de Duitsers zich in de omliggende dorpen voor de fortelinie begaven. Het fort trad dan ook om 14 uur voor een eerste maal in actie. Tot 's avonds 20 uur beschoot het met haar twee koepels van 2x 15cm de Duitse posities op de Gangelberg (grens Putte-Koningshooikt) en de andere Duitse groeperingen die zich binnen de schootsafstand van deze kanonnen bevonden. Zo werden bijvoorbeeld de dorpen en bewoonde gebieden langsheen de weg van Aarschot naar Lier beschoten, daar zouden volgens bekomen inlichtingen immers Duitsers gekantonneerd zijn.

Een officier van het garnizoen vertelde later dat het eerste schot van één van hun koepels voor een ware opluchting zorgde in het garnizoen. De zenuwen stonden gespannen, men had al een hele tijd ongeduldig gewacht op het verlossende eerste schot en de deelname aan de strijd. Zodra dat uiteindelijk gebeurd was, heerste in het fort een vrolijke drukte. De Duitsers beantwoordden die dag weliswaar het Belgische vuur, maar ze schoten enkel wat granaten van 13cm af die echter geen echte schade aan het fort toebrechten.

Op 29 september 's ochtends heerste er een gewone bedrijvigheid in het fort. Omstreeks 7.30 uur hoorde het garnizoen boven hun hoofd plots Duitse granaten fluiten. Het fort werd opnieuw met klein kaliber beschoten. Toen de officieren zich 's avonds voor het avondmaal rondom fortcommandant Doneux hadden verzameld, waren er 64 granaten terecht gekomen op het fort. Fortdokter Brassine zag dat de kolonel er triestig en ernstig uitzag. Al spoedig vernam hij waarom. Doneux kwam onmiddellijk ter zake: *'Mijne heren, er is mij telefonisch zeer slecht nieuws ter ore gekomen.... (het fort van) Sint-Katelijne-Waver werd zonet geëvacueerd. Er resten enkel nog puinen. Geen enkele muur, geen enkele koepel kon weerstaan aan de obussen van 420mm. Het fort van Walem heeft ongetwijfeld hetzelfde lot ondergaan: het antwoordt niet meer'*. Zonder één woord uit te brengen, kauwden de overige officieren op hun stuk zwart brood, terwijl ze elkaar ontsteld en afgestompt aankeken. Volgens Waldburger, die ook aan tafel zat, was iedereen teneergeslagen en keek men instinctmatig naar het gewelf van de lokalen en vroeg men zich af of deze weerstand zouden kunnen bieden. De kolonel stond plots recht en maakte met luide stem een einde aan de stilte: *'Laat het duidelijk zijn, geen woord hierover tegen de manschappen!'*

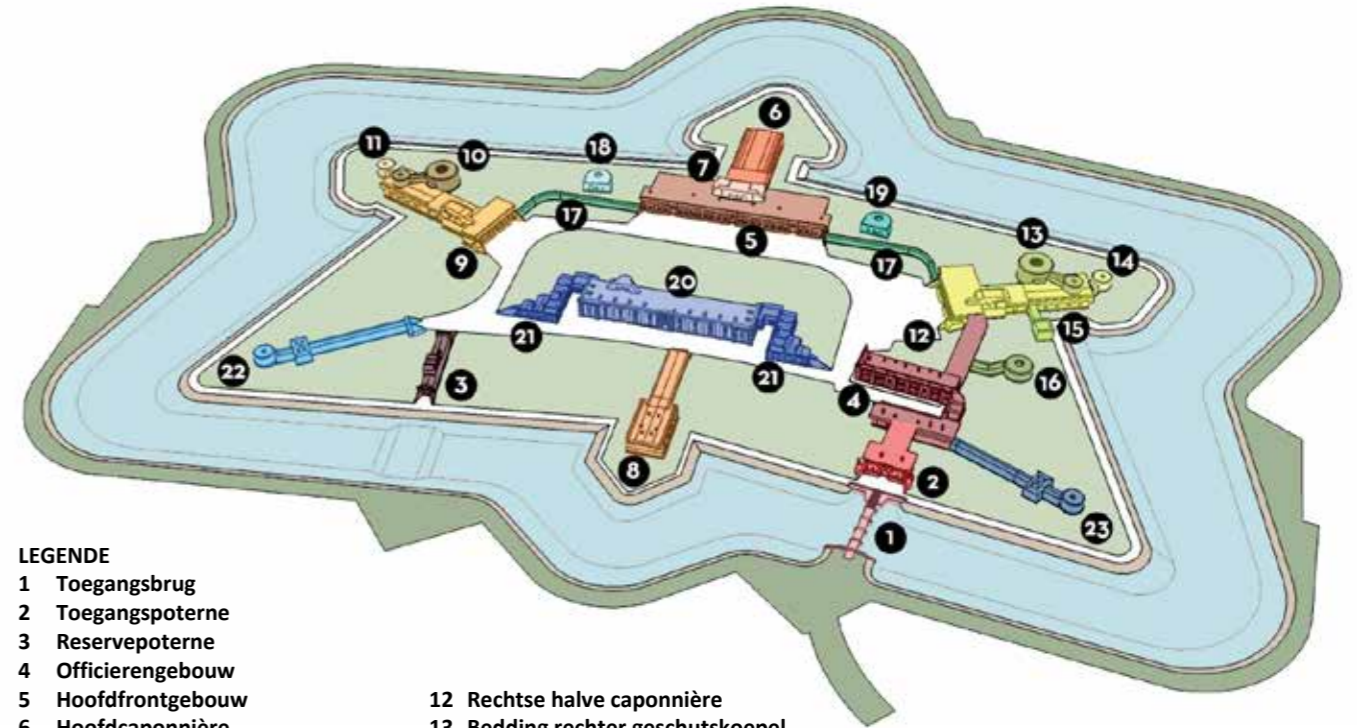
De volgende dag, 30 september, zou voor heel wat manschappen van het garnizoen voor de rest van hun leven in hun geheugen gegrift blijven staan. Tot 8 uur bleef Duits artillerievuur op het fort van Lier grotendeels uit. Vanaf dan kwam er echter een stortvloed van vuur en ijzer op het fort terecht. Om exact 12.20 uur hoorde

het garnizoen van het fort voor de eerste maal een sinister geluid. Aanvankelijk hoorde men een schel gefluit, vervolgens een gebrom dat steeds maar luider werd en iets weg had van een expresstrein in beweging. Tenslotte volgde er een helse ontploffing waarbij het volgens Brassine leek of het einde van de wereld was aangebroken. De eerste obus van 42cm was net ingeslagen midden op het centraal massief, vermoedelijk op de rechterkant van de infanteriekazerne. Een wolk van steengruis en puin kwam neer op gans het fort.

Vlak voor deze inslag van de eerste obus van 42cm op het fort, stond kapitein Waldburger nog boven op de wal van de infanteriekazerne de omgeving af te speuren. Hij trachtte van daaruit te achterhalen vanuit welke exacte locatie het fort juist beschoten werd en hij probeerde te observeren waar er in de omgeving van het fort overal granaten neervielen. Aangezien zijn observaties

Fortdokter Brassine (zittend, rechts) en Biquet, verantwoordelijk voor de medische dienst in het fort van Lier. Brassine zou later met de 'auto-mitrailleurs' nog in Rusland tegen de Duitsers gaan vechten. Toch blikt hij later in zijn mémoires over zijn ervaringen in Rusland ook terug op de strijd in het fort van Lier, een bewijs van hoe ingrijpend deze periode voor hem moet geweest zijn. (Bron: BRASSINE, V., Ma Campagne de Russie, Namen, 1958)

LEGENDE

1 Toegangsbrug	12 Rechtse halve caponnière	19 Koepel voor houwtiser rechts
2 Toegangspoterne	13 Bedding rechter geschutskoepel	20 Infanteriekazerne
3 Reservepoterne	14 Rechtse observatiepost	21 Bijgebouwen infanteriekazerne
4 Officierengebouw	15 Flankeringsbatterij	22 Koepelgang met saillant I
5 Hoofdfrontgebouw	16 Bedding geschutskoepel	23 Koepelgang met saillant IV
6 Hoofdcaponnière	17 Verbindingsgangen met hoofdfront	
7 Interbellum bunker	18 Koepel voor houwtiser links	
8 Keelcaponnière		
9 Linkse halve caponnière		
10 Bedding linker geschutskoepel		
11 Linkse observatiepost		

Een plattegrond van het fort van Lier. (bron: GILS, R., CANNAERTS, J., SCHROONS, B., Fort Lier, een voorlopige studie, p.19; eigen bewerking)

vruchteloos waren, daalde hij enige momenten later de trap van de infanteriekazerne af om zo naar de zij-ingang van de infanteriekazerne te gaan. Wanneer hij in het midden van de centrale gang kwam, deed een ontzettende knal gans de kazerne daveren. Het was de eerste Duitse 42cm obus die op het fort viel. Waldburger beschreef dit gebeuren als volgt: *'Het is alsof de trap achter mij is ingestort en de gewelven mij op het hoofd gaan vallen. Een regen puin komt overal rondom mij neer, ik ben met eene wolk bedekt (...). Ik bevoel mij zelf eens, proest het stof en slaak een zucht van verlichting als ik vaststel dat ik niet getroffen ben'*. Waldburger liep vervolgens naar het schootsbureau, waar iedereen al dacht dat hij onder puin en beton was verdwenen.

Na deze eerste inslag van 42cm op de rechterkant van de infanteriekazerne kwamen verschillende soldaten dokter Brassine roepen. Burgerarbeiders waren er immers aan het werk en waren er telefoons en luidsprekers aan het installeren. Men vreesde het ergste. Brassine

vertelde dat voor twee van hen alle hulp te laat kwam, ze waren onmiddellijk overleden, de eerste slachtoffers in het fort van Lier waren een feit. Enkele gewonden werden ondertussen naar de infirmerie gebracht, ze hadden o.a. kneuzingen en verwondingen aan hun benen. Het Duitse bombardement bleef ondertussen maar verder duren,

Binnenzicht in de zwaar beschadigde infanteriekazerne. De vloer van de verdieping is grotendeels gesloopt.jpeg

elke zes minuten was er een luide knal te horen. Opnieuw hoorde men geschreeuw en was er luid tumult. Enkele soldaten waren na een inslag van een 42cm granaat op de soldatenmess onder het puin begraven.

We weten met zekerheid dat drie burgerarbeiders die in het fort elektriciteitswerken aan het uitvoeren waren, op 30 september 1914 de dood vonden in de infanteriekazerne. Verder weten we eveneens dat de dagen nadien er nog drie Belgische soldaten onder het puin werden gehaald (o.a. door de Duitse troepen). Een van hen was Jan Baptist Segers uit Arendonk (*14/12/1879), hij is vermoedelijk overleden op 30 september 1914 in de soldatenmess van het linkerbijgebouw van de infanteriekazerne. Hij werd ergens tussen 1 en 6 oktober 1914 in het fort teruggevonden. Volgens de overlevering in zijn familie (zo vernamen we in 2014) zou men bij het aantreffen van zijn lijk gezien hebben dat zijn vingernagels volledig afgesleten en afgekrabd waren. Hieruit maakte men op dat hij nog tevergeefs getracht heeft om van onder uit het puin te ontsnappen en uiteindelijk van ontbering onder de brokstukken gestorven moest zijn.

Een ander dodelijk slachtoffer werd op 26 november 1914 teruggevonden, vermoedelijk ook in het puin van de infanteriekazerne (of bijgebouwen). Het gaat om Van Baelen Pieter Joseph uit Mol (*15/03/1893) die ook op 30 september overleed. Ook de soldaten 2de klasse Franciscus S. Van Hoof (*05/11/1879) uit Vosselaar en Arnold Moors (*06/12/1882) uit Luik vonden op 30 september of 1 oktober 1914 vermoedelijk de dood in het fort. In 1915 werd, aldus een krantenartikel, opnieuw een lijk in het fort aangetroffen. Volgens de krant zou het om een Belgische soldaat gaan, op het lichaam trof men enkel een horloge aan van een horlogemaker uit Vorst. Een identiteit heb ik voorlopig niet kunnen achterhalen, de mogelijkheid bestaat dat het misschien om een burgerarbeider ging. Uit andere bronnen maakte ik bovendien op dat nog meer soldaten sneuvelen, maar ik heb hier nog geen accuraat bewijs van gevonden. Uit mijn onderzoek blijkt duidelijk dat het fort het toch harder te verduren heeft gekregen dan altijd gedacht werd en dat er veel meer (dodelijke) slachtoffers zijn gevallen.

De Duitse 42cm batterij van Erdmann was de schuldige van dit menselijke leed. Ze was geïnstalleerd ter hoogte van het gehucht Werft nabij het station van Heist-op-den-Berg en had als taak om het fort op de knieën te krijgen.

In heel het fort kwamen er ondertussen meer en meer barsten in de gewelven en werden steeds meer communicatiewegen versperd, maar al de koepels, behalve dan die op saillant I, bleven intact.

Tussen 18.15 uur en 19 uur stopte het Duitse bombardement om even later opnieuw te beginnen. Opnieuw vielen talrijke obussen van 42cm op het fort neer. De officieren waren rond kolonel Doneux verzameld en knauwden op een homp brood. Niemand had honger. Bij iedereen waren de zenuwen gespannen en ook bij

GESCHUTOEFENINGEN
op het Fort

De Burgemeester der stad Lier,
brengt ter kennis der belanghebbenden, dat er op *vrij*
dag *28 September* aanstaande, geschutoefeningen met het
kanon zullen plaats hebben op het Fort van Lier, buiten de
Leuvensche poort. Zij zullen beginnen te *9* uren voormiddag.

Het hijschen der nationale vlag, op het hoogste gedeelte
van 't Fort zal den aanvang, het neerhalen derzelve het
eindigen dier oefeningen aankondigen.

Het is streng verboden, terwijl zij plaats grijpen, in de
nabijheid van het Fort te komen. De bevolking uit den
omtrek wordt uitgenoodigd, ten einde ongevallen en schade
te voorkomen, haar vee op behoorlijken afstand weg te brengen
en de vensters harer huizen te openen.

De vragen in schadevergoeding moeten, in voorkomend
geval, onmiddellijk ingediend en door afloende getuigenissen
gestaafd worden. Wie verwaarloost de noodige voorzorgmaat-
regelen te nemen, zal geene aanspraak kunnen maken op
vergoeding.

Lier, den *24 September* 1900

DE BURGEMEESTER,
Fl. Van Cauwenbergh.

Druk. J. VAN OUYTSEL-AUGUSTEYNS, Rechtstraat, 42, Lier.

In de forten moest het geschut natuurlijk goed onderhouden blijven. Zeker met de oudere stukken moest er jaarlijks gevuld worden om de loop proper en roestvrij te houden. Verder waren ook geschutoefeningen belangrijk. In het Lierse stadsarchief vonden we deze affiches terug die geschutoefeningen moesten aankondigen. Omwille van de veiligheid moesten de omwonenden tijdens de oefeningen binnen blijven, hun ramen en deuren open zetten (dit om te vermijden dat de ruiten zouden barsten) en het vee op een veilige plek onderbrengen. Het begin, respectievelijk einde, van de schietoefening werd aangeduid door het hijsen en strijken van de vlag die zich bevond op het hoogste punt van het fort. Nadien kwamen vaak brieven met een vraag voor schadevergoeding, bijv. voor kalveren die door het bulderen van de kanonnen, te vroeg geboren waren... (Bron: VAN DEN BULCK, Lier als garnizoensstad, 96-97; Archief Lier, Algemene Briefwisseling, AB_098_1900_008.)

de manschappen was het moreel er sterk op achteruit gegaan. Iedereen vroeg zich af hoe lang het fort nog kon standhouden en wat de volgende dag zou brengen

Op 1 oktober omstreeks 13 uur en na 15 uur intensifieerde het Duitse bombardement op het fort van Lier opnieuw, het werd nog helser dan ooit. Zonder ophouden kwam er nu alle zes minuten een 42cm granaat neer op het fort en omgeving. Het was een voorbereiding op de Duitse infanterieaanvallen die later zouden volgen. De grond kreunde, de gewelven scheurden, de schuilplaatsen enabri's in het fort verdwenen in een orkaan van ijzer en losgerukte cement. De geterroriseerde, versufte en doodsbleke manschappen verdrongen elkaar in hun zoektocht naar kleine intacte schuilplaatsen, waaruit

men meestal na enkele minuten of ogenblikken opnieuw verjaagd zou worden. In het fort heerste een enorm gewoel. Brassine ontdekte overal in het fort soldaten van het garnizoen. Ze lagen in mekaar gedoken, gehurkt, vaak met het hoofd tussen de benen en de handen op de oren te wachten op nieuwe inslagen. Sommige van hen waren aan het huilen en smeekten de fortdokter hen te redden. De manschappen leden verschrikkelijk, ze waren verstijfd van angst en enorm geterroriseerd door het voortdurende Duitse bombardement.

Brassine kon echter weinig voor hen doen. Hij trachtte hen met enkele woorden gerust te stellen en liet zijn veldfles met sterke drank van mond tot mond gaan. Brassine raakte door het Duitse vuur zelf wat gedesoriëteerd. Instinctief rondde hij bij elke gigantische inslag op het fort zijn rug. Het fort raakte meer en meer beschadigd. Om 15 uur werd de rechtse halve caponnière geraakt, de koepel van 15cm werd er geïmmobiliseerd door grote brokstukken puin en beton van zelfs 1m³, afkomstig van de betonnen bedekking van de koepel.

Op dat moment was net een groot deel van het garnizoen in de rechtse halve caponnière verzameld. Ook vele soldaten van het geruïneerde linkerfront, dat even daarvoor voornamelijk door de Duitsers gevisieerd was, zaten er opeengepakt. Gelukkig vielen er geen gewonden,

maar een ware paniek ontstond in het daar aanwezige deel van het garnizoen. Een deel van hen zwom de fortgracht over en vluchtte weg, anderen vluchtten weg via de toegangspoort van het fort. Ze maakten daarbij gebruik van planken om de poort te forceren, ondanks de inspanningen van de aanwezige wacht die hun vlucht trachtte te verhinderen.

Het garnizoen moest het Duitse bombardement noodgedwongen verder ondergaan. Soldaten vielen in zwijm, anderen wachtten met een grote apathie en gelatenheid op de dood. Volgens Brassine kwam deze dood er al vrij snel, toen een Duitse obus met een luide knal links op het hoofdfrontgebouw insloeg, toevallig een plek waar bijna gans het garnizoen verzameld was.

Brassine kon achteraf moeilijk de 'horror' beschrijven van de scene die daarop volgde. Er ontstond een hels geduw, een 'bestiaal omvergeeloop', zo omschreef hij het. Kreunend en brullend vluchtten de opeengepakte soldaten richting de uitgang van één van hun laatste schuilplaatsen. Brassine beschreef het als 'een oncontroleerbaar getrappel van tientallen razenden die wilden ontsnappen aan de duisternis, aan de brand en rook die het lokaal overweldig hadden'. Meerdere keren riepen de manschappen om de witte vlag te hijsen. Op het moment van deze inslag zat ook Waldburger in het hoofdfrontgebouw en net

Resterend gedeelte van het officierengebouw met rechts de schade van de Duitse beschieting WO1

als Brassine had hij moeite om de gebeurtenissen te beschrijven. Hij vertelde hoe hij samen met heel wat manschappen in de duisternis zat te wachten, toen hij plots vreselijke kreten hoorde. Waldburger werd opzij geduwd en omver gelopen door een massa mannen, die, terwijl er zich een verstikkende rook in hun laatste schuilplaats verspreidde, door het dolle heen instinctief dezelfde vluchtweg namen. Waldburger herinnerde nog dat hij duizelig werd, zich voelde verzwakken en neerviel. Het laatste wat hij zich herinnerde waren zijn pijnlijke oren die zich vervulden met een hels lawaai. Waldburger werd vervolgens naar de infirmerie gebracht.

Nu de stilte in het fort bij het vallen van de avond was teruggekeerd, hoorde men duidelijker roepen: *'De witte vlag! De witte vlag!'* De fortcommandant Doneux was onwrikbaar en met een ongelooflijke koelbloedigheid aanhoorde hij deze kreten. Energiek deed hij in slechts enkele ogenblikken de verzwakte moed herleven. De commandant van het interval fort Lier – redoute Tallaart kondigde om 19.30 uur een aanval aan van Duitse infanterie, ondersteund door Duitse veldartillerie. Ook de commandant van de redoute van Tallaart signaleerde op datzelfde tijdstip aan het fort van Lier dat het door de Duitsers aangevallen werd door infanterie en veldartillerie. Het fort van Lier kwam onmiddellijk tussenbeide.

Doneux stuurde onmiddellijk zijn manschappen de

wallen op, terwijl hij de laatste twijfelaars aanmaande: *'Bied weerstand, mijn kinderen, jullie moeten volhouden en weerstand bieden. De Duitsers komen eraan...'* De manschappen gehoorzaamden deze keer, ze namen plaats in de koepels en bezetten de vuurlinie met mitrailleurs en geweren. De koepels werden bezet en op de vuurlinie bovenop het fort kwamen fusiliers en mitrailleurs te staan. Gedurende meer dan een uur schoot het garnizoen van fort Lier met alles wat ze hadden, wat als het ware voor een ondoordringbare barrière voor de Duitse infanterie zorgde. Door het hevige Belgische verzet en vuur vanuit het fort aarzelden de Duitse troepen. Ze stopten en trokken zich vervolgens terug. Brassine beschreef de talrijke Belgische vreugdekreten die bovenop het fort van Lier weerklonken: *'De overwinning!! De aanval is mislukt! De vijand trekt zicht terug!'* De kanonniers en fusiliers van het fort hadden zich met volle overgave in de strijd geworpen en slaagden zonder al te veel moeite erin de Duitse aanval af te slaan en konden zo hun moreel terug opkrikken.

Kolonel Doneux straalde. Heel het garnizoen, de zieken inbegrepen, had deelgenomen aan het gevecht. Hij kreeg nu van iedereen vreugdevolle toejuichingen. Volgens Brassine had men deze overwinning vooral aan de fortcommandant te danken.

Omstreeks 23.03 uur hernamen de Duitsers het

De vernielde rechterkoepel van 2 x 15cm kanonnen van het fort van Lier. (postkaart, persoonlijke verzameling)

Achtergelaten Belgische kanonnen, door de Duitsers verzameld in het fort van Lier na de inname. We zien het hoofdfrontgebouw en rechts een koepel van 12cm houwitser. (postkaart, persoonlijke verzameling)

bombardement op het fort en lanceerden ze opnieuw een infanterieaanval. Opnieuw schoot het garnizoen energiek op de Duitsers die zeer dichtbij genaderd waren, de Belgen gingen te keer als razenden.

Plotseling zagen de Belgen in de nacht een rode vuurpijl bijna voor hun neus omhoog schieten. Het was het

Duitse signaal voor de terugtrekking na opnieuw een mislukte infanterieaanval. Aan de voet van het glacis zag men schaduwen bewegen. Ze rezen op en slopen terug naar achteren. De Duitse pioniers hadden er deze keer nog van af gezien om gaten te knippen in het Belgische netwerk van prikkeldraad. Er klonken nog enkele gewerschoten, vervolgens werd alles terug stil.

Het hoofdfrontgebouw

De Belgen, met hun met aarde en puinresten bevuilde overjassen aan, kwamen opnieuw min of meer tot rust. De veldfles van dokter Brassine ging vervolgens opnieuw van mond tot mond terwijl de vijand zich klaarmaakte voor een derde infanterieaanval.

Om 2 uur (2 oktober) startte een nieuwe Duitse infanterieaanval op het interval tussen de redoute Tallaart en het fort van Lier en op het fort van Lier zelf. De Belgen schoten met alles wat ze hadden en triomfeerden opnieuw.

Deze nieuwe zege zorgde voor hoop en vertrouwen bij de meerderheid van de soldaten, alhoewel de moeheid toch ook begon in te werken op het gemoed en het moreel. Men moest kolonel Doneux wakker maken in een koepel. Hij was van vermoeidheid even bezweken na 90 uren van waken. Hij was op slechts enkele cm van de bulderende kanonnen van de koepel in slaap gevallen. Even later antwoordde het schootsbureel niet meer. Men haastte zich er naar toe en ontdekte er dat het personeel uitgestrekt op de grond lag. Nadat de rust was teruggekeerd na de Duitse aanval en nadat de laatste Belgische granaat het fort had verlaten, waren ze reeds na 10 seconden uitgeput in slaap gevallen. De officier, ditmaal was het niet Doneux, lag uitgeput neer op een stromatras.

Hij kroop waggelend recht en excuseerde zich onmiddellijk. Niemand kon het hen echter kwalijk nemen. Gans het garnizoen had volgens dokter Brassine nood aan rust. Hij kon enkel maar zijn veldfles aanreiken en vriendelijke en aanmoedigende schouderkloppen uitdelen.

De Duitse bevelvoerder Von Beseler had na de drie afgeslagen Duitse infanterieaanvallen begrepen dat het fort van Lier nog niet genoeg geleden had onder de Duitse beschietingen. Hij meende dat een systematische en volledige vernietiging van het fort nu noodzakelijk was. Elke zes minuten sloegen er nu projectielen in die systematisch alle verdedigingsmiddelen uitschakelden.

Omstreeks vermoedelijk 12 uur viel de 235ste granaat van 42cm neer op het fort. Ze doorploegde de aarden talud vlakbij de toegangspoterne en fortgracht, nauwelijks op enkele meters afstand van de plaats waar het garnizoen zich had ingegraven. Door paniek bevangen, geraakten enkele soldaten buiten zinnen en sprongen ze in het modderige water van de fortgracht. Ze bereikten de andere oever en vluchtten weg, ondanks het geroep van de officieren die hen aanmaanden terug te keren. Ignace Lenaerts uit Turnhout behoorde tot deze groep vluchtende soldaten, hij liep tot in Boechout. Volgens hem waren alle stukken van het fort buiten dienst en 'geleek het fort

De oorspronkelijke ingang van het fort met de tijdelijke brug

Hoofdingang van de infanteriekazerne

op een mesthoop'. In Boechout was er, aldus Lenaerts, even sprake van om alle deserteurs te fusilleren maar de rijkswachters brachten hen uiteindelijk terug tot Lier.

Fortcommandant Doneux achtte de tijd rijp om het fort te verlaten en vervolgens gaf hij even na 12 uur hiertoe het bevel. Hij leidde de manschappen naar een droge gracht op 150m achter het fort, vlakbij een boerderij. Een eerste telling van de nog resterende manschappen leverde slechts 42 man op (het oorspronkelijke garnizoen telde voor de beschieting een 500-tal manschappen), maar later voegden nog enkele andere gevluchte soldaten zich bij hen. Ze kregen uiteindelijk het bevel om zich terug te trekken richting Antwerpen. De Duitse doorbraak van de derde sector van de Vesting Antwerpen was een feit en de vesting zelf zou spoedig vallen.

Toegang tot de keelcaponniëre

De restanten van een Duitse granaat die teruggevonden werd rondom een van de koepels van het fort van Lier. (postkaart, persoonlijke verzameling)

HET FORT IN 2022...

De inslagen van de Duitse zware belegeringsartillerie zijn nog steeds goed zichtbaar en vormen nog steeds stille getuigen van de gruwel die zich in 1914 in het fort heeft afgespeeld. Ook het omliggende landschap en bijv. het glacis en de bedekte weg zijn nog goed bewaard.

Er is een hernieuwde interesse in het fort (cf. interreg-project), ook op historisch vlak valt er nog heel wat onderzoek te verrichten en liggen er nog heel wat onontgonnen bronnen in archieven op verder onderzoek te wachten.

Indien u nieuw bronnenmateriaal of andere getuigenissen zou hebben, indien u een nieuw licht op de geschiedenis van het fort van Lier zou kunnen werpen, ben ik hier zeer in geïnteresseerd en kan u dit via dit e-mailadres overmaken: oorloglandpallierter@outlook.com

Er wordt ook gedacht om een pool van vrijwilligers samen te stellen om samen te kijken hoe het fort verder optimaal bewaard en ontsloten zou kunnen worden. Geïnteresseerden kunnen zich wenden tot hans.welens@gmail.com

Het staat vast dat het fort een grote vestingbouwkundige en historische waarde heeft.

Sfeerbeeld van de recente nocturne in het fort

BIBLIOGRAFIE

Archief Lier

BRASSINE, V., "Ma campagne de Russie", Namen, 1958.

De Legerbode

GILS, R., CANNAERTS, J. en SCHROONS B., "Fort Lier, een voorlopige studie", 1990.

Koninklijk legermuseum Brussel, "Moskou-archief", fonds 185.

VAN DEN BULCK, Stijn, "Lier als garnizoensstad (1830-1914)", licentiaatsverhandeling, KUL, 2002.

VAN DEN BULCK Stijn, "Oorlog in het land van Pallieter. De militaire strijd in Lier en Koningshooikt in 1914", 2021 (met daarin een uitgebreide bibliografie van de overige geconsulteerde bronnen).

De infanteriekazerne

DAVID MAES

HET FORT DE LA CHARTREUSE IN LUIK

Fig.1: De omvangrijke en indrukwekkende kazernegebouwen van het fort, die intussen niet meer zijn zoals ze oorspronkelijk waren. (internet)

Luik is bij ons op vestingbouwkundig vlak vooral gekend door de betonnen Brialmontforten, in het bijzonder het fort van Loncin door wat daar is gebeurd bij het begin van de Eerste Wereldoorlog in 1914. Er is in de omgeving van Luik ook een actieve werking van verenigingen en enthousiaste vrijwilligers, waardoor tal van deze betonnen forten kunnen worden bezocht. Vanzelfsprekend zijn ook het fort Eben-Emael en de andere forten uit het Interbellum ruimschoots gekend bij fortenliefhebbers. Waar veel minder aandacht aan wordt besteed zijn de citadel en het fort de la Chartreuse, hoewel er ook een vereniging "La Chartreuse" bestaat. Vooral dat fort de la Chartreuse is nochtans een goed gekende locatie voor liefhebbers van fotografie van vervallen en verlaten gebouwen. Hoewel tal van gebouwen er inderdaad intussen verdwenen of vervallen zijn, loont het toch zeker de moeite zich eens te verdiepen in de geschiedenis van het fort, net omdat het dateert uit een andere periode dan de ons beter gekende Luikse forten.

HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN IN DE 19E EEUW

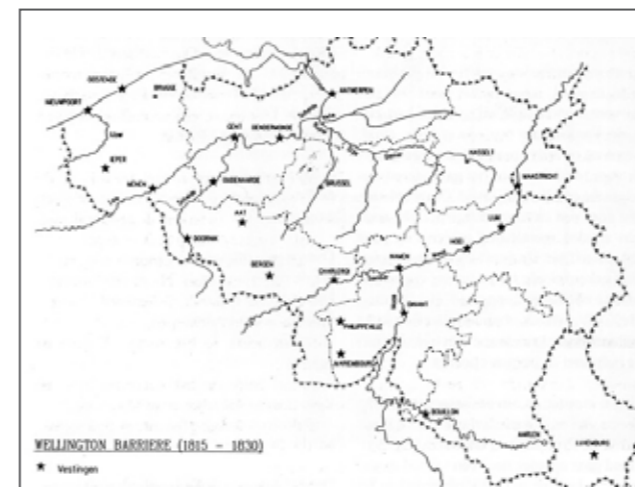
Op 18 juni 1815 werd Napoleon in Waterloo door de geallieerden verslagen nadat Frankrijk jarenlang voor een versterking van het zo belangrijke evenwicht in Europa had gezorgd, niet enkel onder de revolutionaire legers of later onder Napoleon, maar ook al in de 17de eeuw onder koning Louis XIV.

Na het definitieve verdwijnen van Napoleon was het aan het Congres van Wenen om opnieuw een stabiel Europa op te bouwen, meer dan het Frankrijk te laten boeten voor de jarenlange oorlogen, hoewel er wel een schadeloosstelling van 700 miljoen frank en de kosten voor een bezettingsleger op Frans grondgebied dienden te worden betaald. De belangrijkste doelstelling was te vermijden

dat in de toekomst opnieuw figuren als Robespierre of Napoleon op het toneel zouden verschijnen. De Oostenrijkse minister van buitenlandse zaken Metternich was gastheer in Wenen, met als belangrijkste andere deelnemers de Franse minister van buitenlandse zaken Talleyrand onder de nieuwe koning Louis XVIII, de Engelse minister van buitenlandse zaken viscount Castlereagh en de Russische tsaar Alexander I. Talleyrand wist zich als diplomaat als evenwaardig te laten aanvaarden door de andere deelnemers van het Congres, in plaats van als vertegenwoordiger van het verslagen Frankrijk. Hij wist hierbij handig de tegenstellingen tussen de overwinnaars uit te buiten in het voordeel van Frankrijk.

Als principe ging men ervan uit dat de grenzen en de tronen uit 1789 zouden worden hersteld, maar dit werd met het nodige pragmatisme in de praktijk gebracht, want men was er zich zeer van bewust dat men onmogelijk

Fig. 2: Wellingtonbarrière.
(Vesting Antwerpen deel 1: bakstenen schoonheid 1830-1885, pag. 14)

alles kon terugdraaien. De veroveringen onder Louis XIV stonden dus zeker niet ter discussie. Castlereagh was de architect van de politiek om Frankrijk te omringen met sterke buren, zoals het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden (waar het huidige België deel van uitmaakte) in het noorden, de Pruisische Rijnprovincie in het noordoosten, Zwitserland en Piëmont-Sardinië in het oosten en Spanje in het zuiden. Op die manier hoopte men Frankrijk te ontmoedigen zich nog eens in avonturen te storten die het broze evenwicht in Europa opnieuw zouden verstoren. Bovendien verbonden Engeland, Pruisen, Oostenrijk en Rusland zich ertoe troepen te leveren van zodra de ontmoedigingspolitiek onvoldoende zou blijken en Frankrijk opnieuw een reële bedreiging zou vormen.

Concreet gevolg van dit Congres voor onze gewesten was dat het latere België voortaan samen met het latere Nederland deel zou gaan uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden onder koning Willem I, een staat die zelf geen bedreiging voor Frankrijk vormde maar wel sterk genoeg zou zijn om een eventuele aanval vanuit Frankrijk voldoende lang te kunnen weerstaan tot de geallieerden te hulp zouden komen.

De Wellingtonbarrière moest ervoor zorgen dat er voldoende weerstand zou kunnen worden geboden tegen een eventuele Franse agressie. De locaties van de aan te leggen versterkingen in het kader van die Wellingtonbarrière werden aangeduid na overleg tussen de Nederlandse inspecteur-generaal Krayenhoff en de hertog van Wellington. Zoals bijna altijd bij vestingwerken waren de bijhorende kosten een factor van belang waarmee rekening diende te worden gehouden.

De uiteindelijk gerealiseerde Wellingtonbarrière bestond uit 21 vestingen, waarvan 19 op het huidige Belgische grondgebied lagen. Luik was een van die vestingen.

DE BOUW VAN HET FORT DE LA CHARTREUSE

In het kader van de Wellingtonbarrière werd in 1816 beslist om de bestaande citadel van Luik te versterken. Aan de andere kant van de Maas in de gemeente Grivegnée op het plateau van Péville waren de versterkingen intussen helemaal verdwenen. Het was nochtans een strategisch belangrijke positie en er waren in de onmiddellijke omgeving al meerdere versterkingen geweest. Zo is er onder meer sprake van een fort uit 1689 op een afstand van 400 meter van het latere fort de la Chartreuse. Sinds het midden van de 14de eeuw was er een gemeenschap van Kartuziers gevestigd en de versterkingen uit het eind van de 17de eeuw dienden om dat klooster te beschermen tot het klooster door de Hollanders in een fort werd omgevormd. In 1703 werd een nieuwe abdij gebouwd en verdwenen de verdedigingswerken tot die abdij door de Fransen werd geplunderd en verkocht.

Het belang van deze plek was al in 1803 vermeld door Napoleon en dat was in 1815 nog eens herhaald door Wellington, omdat men van daar zowel de vallei van de Maas als die van de Ourthe kon controleren. Naast de Ourthe liep ook de grote weg naar Spa. Er waren weinig bewoners in de streek, waar vooral boomgaarden stonden.

Het was de Nederlandse majoor Camerlingh die werd belast er een nieuw fort te bouwen. Heimerick Camerlingh was in Wanneperveen bij Meppel geboren op 10 augustus 1777 als zoon van een predikant. In 1797 trad hij in dienst als cadet bij de infanterie. Op 3 mei 1798 werd hij benoemd tot Extraordinaar Ingenieur bij de Brigade Ingenieurs ten velde. In deze functie nam hij deel aan de veldtocht van 1799 in Noord-Holland. Op 18 november 1799 werd hij benoemd tot Luitenant Ingenieur en diende hij bij het Noorderleger en in 1806 in Westfalen. Hij viel al snel op bij zijn meerderen en dan in het bijzonder bij Generaal Krayenhoff. In 1810 deed Camerlingh als Tweede Kapitein dienst bij de Franse genie tot hij in 1814

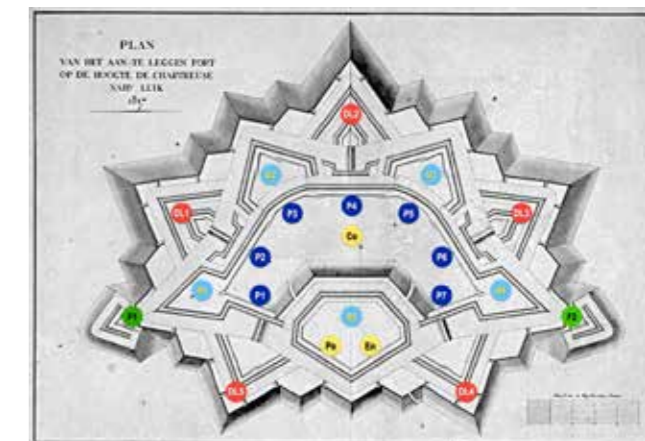

Fig. 3: Plan van het fort de la Chartreuse met vijf bastions (B1-B5), vijf ravelijnen (DL1-DL5), zeven poternes (P1-P7), twee flèches (F1-F2), een kruitkamer (Po) en toegang (En). (La Construction du fort de la Chartreuse, pag. 2)

overstapte naar het Nederlandse leger waar hij op 19 februari 1815 tot majoor werd benoemd. Krayenhoff stond hier aan het hoofd van het Nederlandse Korps Ingenieurs en hij vertrouwde Camerlingh de verbetering van de vestingwerken van Luik toe. Al op 7 augustus 1817 werden zijn ontwerpen door generaal Krayenhoff en de hertog van Wellington aanvaard en volgden de bevelen om ze uit te voeren. Op 27 april 1823 kwam koning Willem I de vernieuwde citadel en het nieuwe fort bekijken met op 12 mei 1823 de benoeming tot Ridder der Militaire Willemsorde 3de klasse voor Camerlingh tot gevolg. Na de Belgische Omwenteling werd hij opgedragen de vesting Gorinchem in staat van verdediging te brengen. Vanaf 13 maart 1832 was hij als kolonel directeur van de vierde fortificatie-directie in Vlissingen tot hij op 12 april 1836 met pensioen ging. Hij overleed in januari 1847.

De werken aan het fort de la Chartreuse konden pas van start gaan in april of mei 1818 als gevolg van problemen bij de onteigeningen. Het huis van notaris Lambinon werd niet afgebroken en zou worden geïntegreerd in het fort. Het werd nog bewoond bij de start van de werken en later in gebruik genomen door de ingenieurs om tenslotte te worden gebruikt als verblijf voor de fortcommandant en voor sommige administratieve diensten. Bij eventuele vijandelikheden zou het huis onmiddellijk moeten worden afgebroken. Het fortterrein besloeg een oppervlakte van ongeveer 48 ha.

Het fort de la Chartreuse had vijf bastions waarvan twee naar de vijand gericht, die los stonden van het eigenlijke fort. De jarenlange ervaringen met aanvallen op vestingen hadden aangetoond dat vooral de bastions werden uitgekozen om een vesting aan te vallen. Door Vauban in zijn 2de en 3de methode werd hiermee al rekening gehouden door te werken met gedetacheerde bastions met als voordeel dat men nog geen onmiddellijke toegang tot de vesting had als een bastion was gevallen. Tussen het gedetacheerde bastion was er nog een coupure die men

moest overschrijden om de eigenlijke vesting te kunnen bereiken. Het gedetacheerd bastion beschikte uiteraard over geen enkele vorm van dekking tegen vuur vanuit de vesting. Ook in het fort de la Chartreuse heeft men gewerkt met gedetacheerde bastions, weliswaar niet bij alle bastions. Deze gedetacheerde bastions waren met het fort verbonden door bakstenen tamboeren. Bastion vijf aan de stadszijde deed tegelijk dienst als reduit van het fort. Dat bastion was aan de keelzijde afgesloten en het bevatte alle mogelijke noodzakelijke voorzieningen van het fort. Opvallend aan de bastions van het fort de la Chartreuse is dat de facen relatief lang en de flanken relatief kort waren. In bastion 4 was een kruitlaboratorium aangelegd. Dit was zo ver mogelijk van de kazerne aangelegd om de gevolgen van een eventueel ongeval met het kruit zoveel mogelijk te beperken.

Voor de courtines van drie naar de vijand gerichte fronten werden tenailles aangelegd met kanonkelders om de grachten voor de naastliggende bastions onder vuur te kunnen nemen. Voor deze tenailles werden ravelijnen met telkens een reduit gebouwd. De grachten van deze reduits werden verdedigd vanuit schietgaten in de muren. De twee courtines richting stad werden verdedigd door ravelijnen zonder reduits. De grachten van de twee bastions aan de kant van het reduit werden verdedigd vanuit schietgaten. Voor deze bastions was op het glacis telkens een voorwerk gebouwd, één gericht op de weg naar Aix-la-Chapelle en het andere gericht naar de Ourthevallei. Het ganse fort was omringd door een droge gracht, een bedekte weg en een glacis. Het glacis had aan de vijandelijke zijde een diepte van 38 meter en aan de stadszijde 23 meter. Het reduit of het vijfde bastion was volledig omgeven door een gracht en bestond uit een bomvrije kazerne, een kruitruimte bestaande uit drie kamers en magazijnen. Twee citernes moesten het garnizoen voorzien van water. Twee ophaalbruggen verbonden het reduit met de rest van het fort. De kazerne had aan de kant van de binnenkoer van het reduit muren van één meter dikte

Fig.4: Toegang tot het fort en de kazerne met een wachtlokaal, cachot en verblijf voor de portier. (internet)

Fig.5: Frontaanzicht van de toegang tot het fort. Oorspronkelijk was er ook een ziekenboeg gevestigd, maar die werd in 1938 afgebroken om de toegang te kunnen verbreden. (internet)

waren voorzien van ramen. De andere kant van de kazerne richting esplanade van het fort had muren met een dikte van anderhalve meter, waarin schietgaten en verluchting waren voorzien. Deze kazerne had oorspronkelijk een hoogte van 9,40 meter en had twee verdiepingen. Aan weerszijden van de kazerne waren kanonkelders gebouwd om de gracht onder vuur te kunnen nemen.

Er waren poternes voorzien om vanuit het fort de verbinding te maken met de ravelijnen en met de gedetacheerde bastions. Via de poternes naar de ravelijnen kwam men terecht in de droge gracht. Door een caponnière kon men door de droge gracht gedekt tegen vuur vanuit de gracht het ravelijn bereiken. Aan de kant van de gracht hadden de poternes aan weerszijden koffers

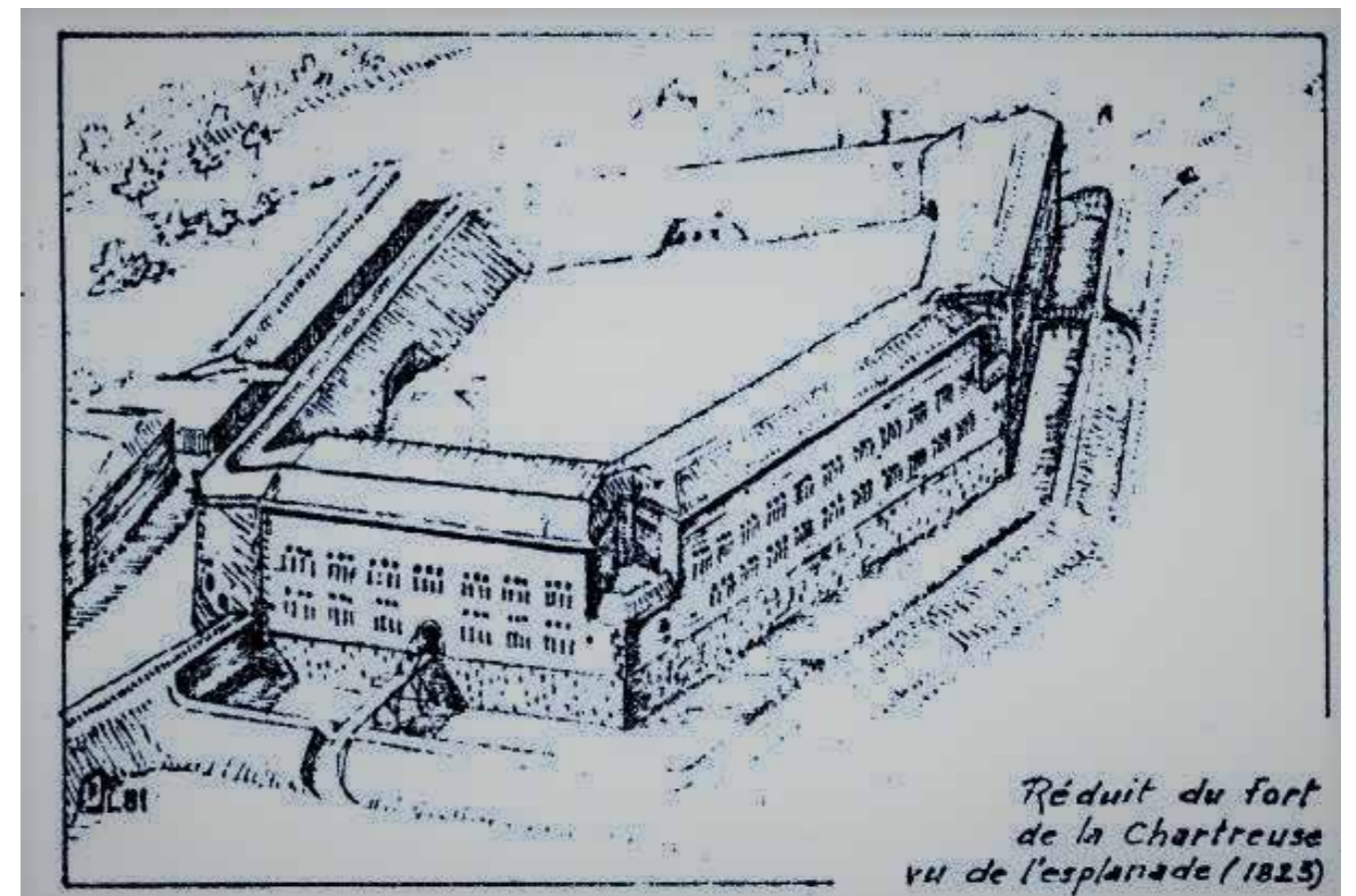

Fig.6: Het reduit van het fort gezien vanuit het fort met links in het midden de hoofdtoegang. De hier zichtbare openingen in de kazerne richting de esplanade van het fort waren schietgaten en verluchtingsgaten. (internet)

met elk twee reeksen van drie schietgaten om de gracht onder vuur te kunnen nemen. Elk van deze poternes had een klein kruitmagazijn waarin 5 ton kruit kon worden opgeslagen. Het grote kruitmagazijn in het reduit had twee verdiepingen en drie zijbeuken. Het was voorzien om 50 ton kruit in op te slaan. Dit was ermee rekening houdend dat drie vaten op elkaar werden gestapeld, maar men kon er ook vier op elkaar stapelen. Als daarnaast ook wat minder ruimte voor de doorgangen werd voorzien, kon in oorlogstijd alles samen 130 ton kruit worden gestockeerd.

	soldaten	paarden
Infanterie	2.500	8
Artillerie	300	38
Cavalerie	80	90
Genie	80	-
Staf	15	12
Hospitaal-keuken	25	-
TOTAAL	3.000	148

Tabel 1: Garnizoen noodzakelijk voor de verdediging van het fort.

De bomvrije kazerne sloot aan de fortzijde het reduit af. In vreedetijd was het voorzien voor 900 soldaten, maar in oorlogstijd konden er 1.800 soldaten worden ondergebracht. In dat kazernegebouw was ook een ziekenzaal voor 250 zieken voorzien. Aan de andere kant was de stockage van de levensmiddelen ondergebracht in tien kazernelokalen. In een van deze lokalen bevonden zich twee ovens. Kort na de afwerking van het fort werden twee vrij te gebruiken lokalen in gebruik genomen als keuken en voorzien van elk zes ketels.

HET FORT DE LA CHARTREUSE IN 1830

Op 1 april 1823 werd het fort officieel ingehuldigd door koning Willem I en in juni 1823 was het fort ongeveer afgewerkt. Het fort was uiteraard gebouwd om de vijand zo lang mogelijk te kunnen weerstaan. Er werd rekening mee gehouden dat het garnizoen van 3.000 soldaten een vijandelijk leger van 20.000 soldaten gedurende één tot drie maanden zou moeten kunnen tegenhouden. Om het fort bewoonbaar te maken moesten nog tal van kleinere werken worden uitgevoerd, zoals bijvoorbeeld

Tarwe	1.320 maten
Rogge	450 maten
Tarwebloem	742 tonnen van 50 liter
Bloem 50% tarwe en 50% rogge	200 tonnen van 50 liter
Erwten	5.000 pond
Vers vlees	10.000 pond
Gezouten vlees	9.000 pond
Gezouten spek	8.000 pond
Gerookt spek	4.300 pond
Gerookte makreel	4.200 pond
Haring	13 tonnen
Boter	940 tonnen van 25 liter
Zout	5.000 pond
Peper	25 liter
Mosterd	150 liter
Wijn	10.000 flessen
Sterke drank	1.000 flessen
Jenever	12.500 flessen
Bier	15.000 flessen
Azijn	13.700 flessen
Tabak	6.300 pond
Olie	1.000 flessen
Gedroogde appels	50 zakken
Gedroogde peren	50 zakken
Haver voor de paarden	80.000 pond
Havervlokken	56.000 pond
Hooi voor paarden	80.800 pond
Hooi voor de bedden	50.000 pond
Steenkolen	28.500 pond
Kaas	3.000 pond
Gedroogde pruimen	1.200 pond
Olie voor verlichting	800 liter
Kaarsen	10.800

Tabel 2: Noodzakelijke levensmiddelen voor 3.000 soldaten en 148 paarden gedurende drie maanden in het Nederlandse leger.

het installeren van keukens, afwerken van bruggen, plaatsen van deuren en vervangen van planken vloeren waardoor er wellicht pas in de loop van 1825 soldaten in het fort werden ondergebracht. Waarschijnlijk waren er in het begin 500 soldaten aanwezig tegenover de 700 die normaal waren voorzien in vreedetijd.

Belangrijk in het kader van de gebeurtenissen van 1830 is dat de miliciens van de eenheden in het fort werden gerekruteerd in de onmiddellijke omgeving. Als gevolg van de vijandelijke sfeer in die periode tegenover de Nederlanders weigerden heel wat soldaten na hun verlof terug te keren naar het fort en tal van reservisten kwamen niet opdagen bij hun heroproeping. Hierdoor zag generaal Van Boecop zich begin september 1830 genoodzaakt om het overgrote deel van de aanwezige troepen en een gedeelte van de kanonnen uit het fort weg te halen om het garnizoen van de citadel van Luik aan de andere kant van de Maas te versterken.

Fig.7: Smidsoven van het fort. (internet)

Op 19 september 1830 werd op het glacis van de citadel van Luik een jongeman door een Nederlandse wachtpost neergeschoten. Van zodra dit incident in de stad bekend raakte, werden de gemoederen opgehitst, maar de citadel met een garnizoen van 1.700 soldaten schrok de bevolking af zodat de volkswede zich op het fort de la Chartreuse richtte. 's Nachts trachtte een honderdtal patriotten het fort over te nemen, maar het kleine overblijvende garnizoen van het fort slaagde er niet in hen terug te dringen. 's Anderendaags lukte een zestigtal mannen, vooral van de compagnie artillerie van de kazerne opleiding er wel in het fort in te nemen. Daar werden een sergeant-majoor, een sergeant, een korporaal en zes soldaten gevangen genomen en naar de gevangenis Saint-Léonard gebracht. De kanonnen met bijhorende munitie werden ter plaatse achtergelaten. De broer van het neergeschoten slachtoffer kreeg de eer op het terrein van het fort de Luikse vlag te hijsen. Op het moment van de inname van het fort zou generaal Van Boecop vanuit de citadel van plan zijn geweest de stad onder vuur te laten nemen. Een schepen kon generaal Van Boecop ervan overtuigen dat de slachtoffers van een eventueel bombardement op de stad geen schuld hadden aan de gebeurtenissen. De generaal zag tenslotte af van zijn voornemen, ook omdat zijn soldaten voor ongeveer de helft uit Walen bestonden en hij wist niet hoe zij zouden reageren. Op 6 oktober verlieten de laatste Nederlandse soldaten Luik en lieten een intacte citadel en fort de la Chartreuse achter.

Fig.8: Kazerne van het fort, intussen door de Duitsers verhoogd met een bijkomende verdieping. (internet)

gebouwen. In 1891 was het fort verouderd door de nieuwste ontwikkelingen in de vestingbouw en lag het fort bovendien te dicht bij de stad. Intussen waren de betonnen Brialmontforten ter verdediging van Luik gebouwd en kon het fort de la Chartreuse op 8 juli 1891 als fort worden gedeclasseerd. Van zodra de kazerne bij de declassering van het fort het defensief karakter had verloren, werden de schietgaten open gemaakt om er echte ramen van te maken aan de kant van het terreplein. Toch werden ook sleuven voorzien om er balken in te kunnen schuiven en werden zandzakken voorzien om de ruimte tussen de ramen en de balken op te vullen ter bescherming bij een vijandelijke beschieting. De kazerne werd in deze periode gebruikt door de genie, de artillerie en door het Eerste Linierement. Tijdens de Eerste Wereldoorlog hebben de Duitsers een bijkomende verdieping laten bouwen op de kazerne. Omdat de bakkerij geen dienst meer deed werden de twee ovens afgebroken. In plaats daarvan werden douches geïnstalleerd. Onder de keuken werd een kelder gegraven om er een verwarmingsinstallatie in onder te brengen. Daarnaast werd een kolenkelder gegraven. Een gedeelte van de kazerne werd gebruikt om honderden weerstanders in op te sluiten. Op bastion 4 werden 49 van deze weerstanders neergeschoten. Nu liggen deze slachtoffers op dit bastion begraven en kan men er enkele herdenkingsmonumenten terugvinden. Later werd op de linkervleugel van de kazerne nog een derde verdieping gebouwd. Op de gevel van de kazerne werden de plaatsen aangebracht waar de eenheden die hebben verbleven in het fort de la Chartreuse, hebben

gevochten in 1914-1918. Daarom kan men op de gevel ook "Anvers" terugvinden.

In 1938 werd de poterne naar ravelijn 2 omgevormd tot een gasvrije commandopost, die was uitgerust met een elektrische en manuele installatie voor ventilatie. Deze

commandopost werd al na de eerste dagen van het conflict verlaten en is later nooit meer gebruikt.

In 1939 werd begonnen met de bouw van twee nieuwe gebouwen voor het huisvesten van de troepen. De bouwwerken werden als gevolg van het uitbreken van de

Fig.9: Vleugel van de kazerne waarop naast een tweede ook een derde verdieping werd bijgebouwd. Tot de site werd verlaten, deed dit gebouw dienst als mess onderofficieren en als kapsalon. (internet)

Fig.10: Eén van de twee kazernegebouwen die op de site werden gebouwd in 1939 en door de Duitsers werden afgewerkt in 1940. Deze werden door de Duitsers gebruikt als basis voor de luchtafweerbatterij op de vlakte van Belleflamme. Na het vertrek van het leger deed dit gebouw nog dienst als schoolgebouw voor mindervalide kinderen. (internet)

Fig.11: Kazernegebouwen door de Amerikanen in gebruik genomen als militair ziekenhuis op het einde van de oorlog. (internet)

Tweede Wereldoorlog overgenomen en afgewerkt door de Duitsers, die de nieuwe gebouwen in gebruik namen voor het eigen leger, en meer in het bijzonder voor een eenheid luchtfweer.

Op 8 september 1944 was het fort nog in handen van 540 Duitse soldaten, terwijl het verzet de bevrijding van Luik al aan het vieren was. De Duitse troepen in het fort waren enkel bereid zich over te geven aan het reguliere geallieerde leger en namen intussen het feestende verzet onder vuur. Pas wanneer een Amerikaanse tank verscheen, gaf men zich over aan de Amerikanen. In 1944-1945 werd het fort door de Amerikanen gebruikt als militair ziekenhuis. In deze periode werden enkele gebouwen toegevoegd zoals garage en opslagplaats.

Op 7 maart 1982 was er een ceremonie voor het vertrek van de laatste troepen uit het fort de la Chartreuse. Tot in oktober 1987 vond een school een onderkomen in een van de gebouwen uit 1939. Intussen zijn de gebouwen verdwenen of in een vervallen staat en is de toekomst van de site onzeker.

DE SITE VAN HET FORT DE LA CHARTREUSE VANDAAG

Fig.13: Laatst toegevoegde gebouw op de site in 1956 deed dienst als keuken, refter en als douchegebouw.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.12: Oorspronkelijk stond op deze plaats een duiventil, maar deze werd in de jaren '30 afgebroken om plaats te maken voor dit officierengebouw.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.14: Het bastion als begraafplaats en herdenkingsplaats voor de gefusilleerden uit de Eerste Wereldoorlog.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.15: Wat er overblijft van het interieur van de sportzaal. © David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.16: In de droge gracht aan de uitgang van een poterne die toegang gaf tot een ravelijn. Intussen werd de droge gracht opgenomen in een wandelpad van het park. © David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.17: Poterne in de droge gracht naar een van de flèches. © David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.18: De site wordt stilaan minder zichtbaar door de plantengroei.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.19: Ook de overblijvende gebouwen zoals dit oorspronkelijke kazernegebouw komen meer in verval. © David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.20: Centrale trappenhuis met dubbele trap.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.21: Trappenhuis aan de verbinding tussen twee kazernegebouwen. © David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.22: Muurschildering in het kazernegebouw die nog niet teveel is beschadigd door graffiti. © David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.23: Een van de toegangen tot een van de kazernes, intussen met kleurrijke muren.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.24: Centrale gang op de eerste verdieping.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.26: Het dak is ten dele ingestort als gevolg van een brand.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Fig.27: Kazernelokaal op een van de schuine hoeken.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

BIBLIOGRAFIE

BRAGARD, Philippe, "Het verdedigingssysteem van de Zuidelijke Nederlanden tussen 1814 en 1830", 2021.

BRASSEUR, Thierry, "La Chartreuse, forteresse hollandaise en sursis ?", 1993.

GILS, Robert, "Vesting Antwerpen deel 1: bakstenen schoonheid 1830-1885", 1997.

LOXHAY, Jules, "Le fort de la Chartreuse, Historique de la genèse à nos jours", 1995.

LOXHAY, Jules, "Histoire de l'enceinte et de la citadelle, Sur la rive gauche de la Meuse, à Liège", 1999.

MICHAUX, Pierre, "La construction du fort de la Chartreuse", 2018.

MICHAUX, Pierre, "Le fort du déclassement à l'abandon", 2018.

S.N., "Le réaménagement du site du Fort de la Chartreuse à Liège", 2007.

Fig.25: Toegang tot het trappenhuis op de eerste verdieping.
© David Maes Simon Stevin V.V.C.

Oorlog in het Land van Pallieter

Stijn Van den Bulck

De militaire strijd in Lier en Koningshooikt in 1914.

290 pagina's A4 formaat met tal van foto's, afbeeldingen en kaarten.

Nu verkrijgbaar in de betere boekhandel en online boekenwinkels.

Stijn Van den Bulck (*1979) is geaggregeerd historicus en criminoloog (KUL, VUB). Dit boek vormt een tussentijds resultaat van 25 jaar onderzoek en opzoekwerk in tal van bibliotheken en archieven.

Stijn Van den Bulck belicht op indringende wijze de militaire strijd in Lier en Koningshooikt in september-oktober 1914.

De strijd om de Lierse forten, de inname van de stad Lier en de vergeten slag aan de Nete komen uitgebreid aan bod. Fortsoldaten beschrijven de gruwelijke effecten van de inslagen van de Dikke Bertha-granaten, hun wanhoop en lijden.

Anderen verhalen over de moorddadige, nachtelijke bajonetaanval aan de Nete. Ook Britse troepen waren betrokken bij de gevechten rondom Lier, zelfs Winston Churchill kwam in oktober 1914 het slagveld aan de Nete gadeslaan.

Vesting

Driemaandelijks tijdschrift van het Simon Stevin Vlaams Vestingbouwkundig Centrum.

Verantwoordelijke uitgever

Frans Heyvaert, Sint Elooieweg, 22 B1860 Meise

Erkenningsnummer

P 007495

Simon Stevin Vlaams Vestingbouwkundig Centrum vzw

Maatschappelijke zetel

Grotehondstraat, 44 b 1/1 – 2018 Antwerpen

Ondernemingsnummer

0449 735 055

Voorzitter

Frans Heyvaert

Publicaties

publicaties@simonstevin.org

Documentatiecentrum

archieff@simonstevin.org

Diversen

info@simonstevin.org

Lidmaatschapsbijdrage – abonnement Vesting

België 20 euro

Buitenland 25 euro

Steunend lidmaatschap vanaf 30 euro

Betalingen

Simon Stevin V.V.C. vzw IBAN BE 13 9530 5123 2739 BIC CTBK BE BX

Bezorg uw email adres om gratis per mail onze nieuwsbrief Vesting Flash te ontvangen : aanvragen via info@simonstevin.org

Niets uit deze publicatie mag op welke wijze dan ook gereproduceerd worden zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van Simon Stevin V.V.C. vzw.

SIMON STEVIN

Als het over forten, bunkers en andere versterkingen gaat...

Het Simon Stevin Vlaams Vestingbouwkundig Centrum (V.V.C.) werd in 1964 opgericht als een afdeling van VTB-VAB, en is sinds 1993 een zelfstandige vzw.

Als koepelvereniging voor het versterkt erfgoed in Vlaanderen ijveren we voor het behoud, ontsluiting en herbestemming van historische versterkingen zoals forten, omwallingen, bunkerstellingen en andere verdedigingswerken. De vereniging is de ontmoetingsplaats voor iedereen die belangstelling heeft in versterkt erfgoed en vestingbouw.

► Lid worden, een daadwerkelijke bijdrage tot de waardering en het behoud van het versterkt erfgoed.

Onze activiteiten omvatten

Organiseren van uitstappen en bezoeken aan forten en andere versterkingen in binnen- en buitenland.

Een uitgebreid documentatiecentrum over vestingbouw en versterkingen.

Een netwerk van plaatselijke correspondenten die elk een bepaalde sector of een versterking onder hun hoede nemen.

Uitgave van het tijdschrift Vesting en nieuwsbrieven.

Gidsenwerking en opleiding van gidsen.

Uitgave en inhoudelijke ondersteuning van diverse publicaties.

Het verstrekken van advies, informatie en ondersteuning bij de bescherming, restauratie, ontsluiting en herbestemming van versterkt erfgoed.

Het organiseren en ondersteunen van activiteiten die het versterkt erfgoed dichterbij het brede publiek brengen.

Info, activiteiten, publicaties, actua en aantrekkelijke ledenvoordelen

www.simonstevin.org

